

LUNDS
UNIVERSITET

Andreas Jemn

Kandidatuppsats

Institutionen för kulturvetenskaper,

Idé och Lärdomshistoria Lunds Universitet,

Vårterminen 2007.

Handledare: Prof. Svante Nordin

Anton Rolandson Martin och hans mentorer.

Med särskild hänsyn tagen till Carl von Linné och Pehr Wilhelm Wargentin.

Innehållsförteckning..

Inledning	3
<i>Metod och syfte</i>	4
<i>Litteratur och forskningsläge</i>	5
Idéhistorisk bakgrund	
<i>Polarforskningens historia</i>	6
<i>Merkantilismens tidevarv</i>	7
<i>Den ekonomiska bakgrunden</i>	8
Vetenskapsakademien och Uppsala universitet	
<i>Pehr Wilhelm Wargentin</i>	11
<i>Carl von Linné dennes disciplar såsom den linnéanska traditionen</i>	13
<i>Naturvetenskapen vid Åbo akademi</i>	15
Biografi: Anton Rolandson Martin	
<i>Anton Rolandson Martin, social och kulturell bakgrund</i>	16
<i>De vetenskapliga rönen och det apodemiska resandet</i>	
<i>Mot Spetsbergen 1758.</i>	26
<i>Norska resan 1759</i>	30
Slutsats	34
<i>Andra perspektiv och hur Martin avviker från sin samtid</i>	37
Otryckta källor och litteraturförteckning	38

Inledning

Grundidén i denna uppsats utgår från antagandet att en enskild person kan lämna kunskap om sin samtid till efterkommande generationer. Huvudtemat i denna undersökningen är att framställa hur en person legitimerar sig själv och sina vetenskapliga rön genom att skapa relationer till specifika patroner.

Strävan efter att undvika anakronismer blir väsentlig och inte transferera nutida värderingar till en 1700 tals miljö, det skulle i sådana fall ge en grundlös bild av hur en person som Anton Rolandson Martin (1729-1785) verkade i den tidens akademiska miljö. Det är rentav omöjligt att placera sig själv i dennes ställe och försöka förstå den strävan efter akademiskt renommé då en människa av idag omfattas av skilda kulturella ramar. Därigenom kan man utgå från att han värderar begrepp med utgångspunkt i andra premisser. Likväl kan det anas att det under denna tid skedde en utveckling mot vad man kan kalla ett modernt samhälle. Detta gestaltar sig genom att vetenskapen och förnuftet rankades i betydande omfattning och skulle åstadkomma en allmän nytta.

I en studie som denna när en företeelse skall åskådliggöras utifrån en enskild person blir det en balans mellan en biografisk och idéhistorisk analys av en epok. På så sätt blir uppsatsen en studie av så väl mikro som makroperspektiv.

Huvudpersonen Martin försökte från 1750 talet fram till sin död 1785 att legitimera sin forskning. De ansträngningar han företog sig syftade till att frambringa en akademisk befattning med tillhörande inkomst. Vilket skedde under den epok som vi kallar frihetstiden och som influerades av den merkantilistiska ekonomiska politiken. Inom dess ramar kom Martin att träget försöka påvisa sin duglighet.¹ Ytterligare anpassade han sin forskning till sina mecenaters (Linné och Wargentín) av den anledningen att de sålunda skulle erkänna honom. Detta patronusförhållande mellan lärare och elev byggde på en ömsesidighet genom att båda parter stod i ett beroende till varandra. Relationer av sådan struktur har varit föremålet i denna studie om hur enskilda individer legitimerar sig själva och sina

---

¹ En ingående beskrivning om merkantilismens grundidé finns längre fram i uppsatsen.

vetenskapliga rön. Exempel på detta är hur redan etablerade vetenskapsmän knyter yngre dito till sig i syfte att konservera sin egen position till eftervärlden.

Onekligen formas Martins verksamma liv i en interaktion med sin kulturella och sociala omgivning, då kan man fråga sig om den oproduktiva del av livet är relevant i en studie av denna karaktär. Dock skulle jag vilja påstå att personliga egenskaper som framkommer i den vardagliga rutinen avspeglar sig i hur hela hans liv kom att gestalta sig såväl privat som i akademiska sammanhang.

Metod och syfte

Det förutsätter en ganska omfattande kunskap om en epoks sociala och kulturella villkor för att förstå en person som verkade i den tiden. Så i denna utredning blir undersökningen kluven, en biografisk del och en idéhistorisk analys. Det biografiska perspektivet innefattar en sociologisk såväl som en psykologisk granskning av individen medan det idéhistoriska avkräver en empirisk studie. Visserligen utesluter det inte att metoderna kan kombineras. Förfarandet har varit att studera en tidsålder och dess förutsättningar för att därefter placera en person och dess gärning där i till beskådande och bedömning. Intill detta som ofta nämns i uppsatsen har motivet varit undersökandet av klientförhållandet mellan Martin och dennes gynnare, Linné och Wargentin. Genom att ha studerat den förstnämndas självbiografiska anteckningar och brev till sina mecenater har jag skapat en kontur av hans strävan efter akademiskt erkännande. En bakgrundsbeskrivning blir nödvändig till förståelsen av hela perspektivet som drev Martin att företaga sina resor och experiment. Det sociologiska tillvägagångssättet åsyftar studera hur Martin formades av sina sociala, kulturella och personliga premisser för att därefter se hur han genom livet förhåller sig till sina patroner. Som Sartre säger är människan både determinerad och fri, detta kan även gälla Martin vars alla personliga egenskaper bedöms för att ses i ett sammanhang. Slutligen dras en slutsats över hans livsöde som ett utslag av livet som en helhet.

En av grundpelarna i detta arbete är möjligheten till förståelse av en hel era genom en människa, individen återspeglar samhället. I detta fall återspeglar Martin merkantilismens idéer. Emellertid är detta inte en biografi utan en studie av hur patronusförhållande kan gestalta sig i en särskild historisk tidpunkt. Inte heller är det min avsikt att närmare beskriva Linné och hans vetenskap. Denna är visserligen ofrånkomlig i denna uppsats men ändå en passage i helheten.

Litteratur och forskningsläge

Uppenbarligen är inte Martin den mest celebra av dem som disputerade och sedan kan kallas resande linnéaner. De självbiografiska anteckningar som varit ett huvudstudium i denna uppsats är tidigare opublicerade, likaså breven till Linné och Wargentin som också varit centrala partier. Det mest betydande vilket publicerats om honom är reseskildringen av resan till Spetsbergen (1758), vilken gjordes i YMER 1881. Martin omnämns ganska flyktigt i litteratur om linnéansk resetradition, men han äger ändå en plats i historieskrivningen. I litteratur från tiden kring det förra sekelskiftet ges han mer utrymme och främst då sådant som avhandlar finsk lärdomshistoria som *Åbo universitets lärdomshistoria* (1898), *Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria* (1910) samt *Naturalhistorien vid Åbo universitet* (1910) i vilka han ges en viss biografisk beskrivning och framställs som en begåvad naturforskare. Även i *Botaniska notiser, Gertz, Otto* utgivet i Lund 1916 ges en sådan framställning. I den äldre litteraturen är det främst resan till Spetsbergen som beskrivs. Av allt att döma återkommer Martin i olika passager inom den vetenskapshistoriska litteraturen därför att han var den första svenska polarfararen med vetenskapligt syfte, även för att hans vetenskapliga gärning var mycket varierad samt inte minst därför att han kan räknas som linnéan. I nyare litteratur som Svanbergs *Linnéaner* (2004), och Sörlin & Fagerstedt *Linné och hans apostlar* (2006), omtalas Martin i förbigående utan någon djupare värdering. Däremot ger Sten Lindroth en beskrivning i *Svensk lärdomshistoria, Frihetstiden* där han menar att det vetenskapliga resultatet av Martins resor var obetydligt. Martins medicinska experiment om hur människokroppens temperatur påverkas genom årstidsväxlingar, väderförhållanden och konsumtion av olika naturalier menar Lindroth vara ”föga originell”.² Härigenom kan man dra slutsatsen att Martin var en ganska obetydlig naturforskare från 1750 talet fram till sin död 1785. Ändå framkommer en annan bild av dennes forskning i breven till Linné och Wargentin där jag tror att dessa uppfattade Martins rön som mer betydliga än vad som idag är känt. I de självbiografiska anteckningarna kompletteras bilden av den allsidiga forskaren Martin och hans liv, något som varit relativt okänt tidigare.

Värt att notera är även de bidrag till Kungl. Vetenskapsakademiens som Martin gjorde under perioden 1758-1771, av vilka jag använt ett flertal och på så sätt kunnat överskåda hans gärning och dragit slutsatsen att hans upptäckter inte var banbrytande men ändå inte obetydligt som Lindroth påstår.

---

² Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*, P. A. Norstedt & söners förlag, Stockholm 1978, Sidan 470.

Idéhistorisk bakgrund

Polarforskningens historia

Utforskandet av Arktis kom att inleddas redan omkring 1500 talets mitt och de främsta aktörerna i sammanhanget var England och Holland. Men den först kända beskrivningen av Spetsbergen dateras från år 1675, nämligen Martens från Hamburg, *Spitzbergische Reisebeschreibung*.³ I alla fall kan denna skildring anses för ett pionjärförsök till en redogörelse av faunan vid ögruppen. Försigkomnare Arktiska intressen utspände sig till sökandet efter handelsvägar mot Asien eller Amerikanska kontinenten.⁴ Den så kallade "Nordostpassagen" upptäcktes av Adolf Erik Nordenskjölds expedition med fartyget Vega (1878-1880), företaget kan beskrivas som en lysande framgång. Dock innebar 1700 talet ett paradigmskifte i synen på Arktis och dess exploatering. Expeditionerna till det norra ishavet kom främst att formas genom ekonomiska intressen influerat av merkantilistiska idéer. Holländarna hade redan konstruerat en fiskeriverksamhet av industriell natur, för bland annat val och säl. Beträffande det svenska intresset blev drivkraften att erhålla samma förtjänster som holländare och engelsmän, resultatet blev Grönlandskompaniet. Den kanske främsta initiativtagaren till detta företag var Peter Salomonsen Bagge (1710-1779), en aktiv agitator för en modernisering av det svenska jordbruket till vilket fiskerinäringen räknades.

Vinstdrivande faktorer i form av valjakt och fiskeri banade väg för vetenskapen.⁵ Ett utbrett intresse för antropologi och naturforskning kom sedan att resultera i en tilltagande vetenskaplig prägning av expeditionerna. I detta perspektiv är det inte långsökt att spekulera i huruvida upplysningsfilosofin kan ses som en bidragande orsak till intresset, genom det att vetenskapen skulle bibringa människorna välfärd. Härjämte var valfisket ett tydligt resultat av merkantilismen.

När man från svenskt håll inledde försök till en etablering av en högsjöfiskeflotta vid 1700-talet saknades kunskap om detta i landet. Fiskerinäringen omfattades av två huvudsakliga vinstaspekter, nämligen möjlighet till export samt nationell försörjning. Riktlinjen blev att lämna kustnära fiske för att istället med fartyg söka de stora sillstimmen.⁶

---

³ Gertz, Otto, *Botaniska notiser för år 1916*. Nordstedt, Lund 1916. Sidan 233-234. "hvari han lemnar de första mig bekanta underättelser om floran på Spetsbergen, och gifver dåliga, men ganska väl igenkännliga afbildningar af elfva der allmänast förekommande fanerogama växter."

⁴ Awebro, Kenneth, *Grönlandskompaniet: resor och utforskande av Arktis vid mitten av 1700 talet*, Umeå Universitet, institutionen för Idé och Lärdomshistoria 1996. Sidan 1

⁵ Awebro, K, Sidan 5.

⁶ Awebro, K, Sidan 3.

Därigenom gavs fiskerisocieteten enligt merkantilistiska principer ensamrätt på valfiske.⁷ Det kom dock att ske en motreaktion till den ortodoxa planhushållningen som bar hattarnas och merkantilismens prägel.⁸ Ekonomin var illa åtgången efter tre decennier av strikt planerad hushållning. Utifrån dessa förutsättningar uppmuntrades ansatser till privata företag i avsikt att organisera högsjöfiske.⁹

Den första svenska resan till Arktis skedde år 1755, samma år som Grönlandskompaniet förvärvade valfiskeprivilegier. Det dröjde inte länge förrän Bagge erbjöd Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm att på företagets bekostnad ivägsända en inom naturvetenskapen kunnig person. Detta dröjde fram till 1758 då Linné fann en lämplig person för detta företag.¹⁰ Valet föll på den i Finland födda Anton Rolandson Martin som 1756 hade disputerat genom avhandlingen *Buxbaumia* inför Linné.¹¹ Buxbaumian var en mossart med förutsättningar att gro i kallare klimat.

Merkantilismens tidevarv

För svenskt vidkommande innebar Karl XII död 1718 krav på en nydaning av den nationella ekonomiska strukturen. Stormaktstiden var till ända och landet plågat utav umbäranden.¹² Den nya epok som vi kallar frihetstiden medförde en ny uppfattning om forskning och nyttan, vilken vinner insteg och blir ett fundament i ett merkantilistiskt samhällstänkande. Carl von Linnés vetenskap är karakteristiskt för tidevarvet. De resande apostlarna likaså vars avsikt med expeditionerna var bland annat att söka och insamla naturalier samt nedteckna observationer. Växterna avsåg man odla systematiskt i Sverige i syfte att göra landet självförsörjande.

---

⁷ Awebro, K, Sidan 6. Det visar sig också att detta inte bara var uttalade önskemål, utan nu skedde en utvecklingen snabbt. Genom ett kungligt brev den 8 september 1752 upphörde också den exklusiva rätt till valfångst som Fiskerisocieteten hade enligt sitt privilegium från 1745. Om någon person eller något bolag hädanefter anmälde sig som sinnad att påbörja valfångst, så skulle detta uttryckligen mottagas med stor välvilja”

⁸ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria Frihetstiden*, P. A. Nordstedt & Söners förlag, Stockholm 1978. Sidorna 106-107. Lars Salvius var en litteratör från Stockholm. Vars tryckeri sedermera tryckte linnéanen Peter Forsskåls, tankar om den borgerliga friheten (1759). Salvius var en anhängare av denna borgerliga frihet. Vilken här får sitt uttryck i en skarp kritik mot planhushållningen.

⁹ Awebro, K, sidan 6 ff.

¹⁰ Hultin, Arvid, *Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria*, Tidnings & Tryckeriaktiebolagets tryckeri, Helsingfors 1910, Sidan 279.

¹¹ Martin Rolandson Anton, *Buxbaumia des beskrivning och historiae*, Uppsala universitet 1756.

¹² Hultin, A, Sidan 2-3, ”Hade nationens tankar tidigare varit riktade utåt, på blodiga härnadsståg i främmande land, på vapenbragder och lysande segrar, vilka dock omsider förbyttes till förkrossande nederlag, begynte nu efter stora ofredens vedermödor och förödmjukelser alla krafter att riktas inåt, på botandet av krigets revor, på upphjälpanDET av det förfallna landet, på skapandet av en ny framtid inom rikets egna gränser.”

Hela riket omfattades av denna idéströmning där den förnuftsorienterade vetenskapen uppfattades som allmänt saliggörande. Förutom detta inrättades den Kungliga Vetenskapsakademien, en institution som kom att medverka till en vetenskaplig institutionalisering. Sverige hade under stormaktstiden intervenerat på den europeiska kontinenten i syfte att stärka och konservera sina positioner. De bakomliggande motiven var inte längre riktade mot det yttre utan idealet blev nu självförsörjning. Intresset för de svenska naturresurserna vaknade. Till Norrland ställdes stora förhoppningar då det antogs att det där fanns naturtillgångar, dock var denna landsända vid 1700 talet relativt utforskad.

Den ekonomiska bakgrunden

Då hattpartiet övertog makten 1739 kulminerade epoken som kallas merkantilistisk under den svenska frihetstiden. Planhushållningen med strikta plakat kännetecknar denna ekonomiska filosofi. Omsorgsfulla demografiska undersökningar inleddes och till detta kan Pehr Wargentin ges epitetet av banbrytare.¹³ Jämte anses han som en portalfigur till tabellverkets upprättande (idag Statistiska centralbyrån), resultatet blev en systematisering av befolkningen vilket kallas för politisk aritmetik. Statens uppgift var att reglera näringarna och de ekonomiska dogmerna betraktades nästintill evangelistiskt. Nämnas i sammanhanget bör Anders Berch (1711-1774), vilken var en av de ledande ekonomiska talesmännen till det reglerade planhushållliga samhället.¹⁴ Tillsammans med Anders Nordencrantz (1697-1772) positionerade de sig som inflytelserika ekonomer. Den förstnämndes uppfattning grundades i en tilltro till en uppfostran av folket. Påverkad av Hobbes ansåg han människan vara född utan moral och därmed formbar. Emellertid kom Nordencrantz att allt mer orientera sig åt det liberala hållet under frihetstidens slutskede. Hattarnas skötebarn kom att bli manufakturindustrin vilken Jonas Alströmer hade lärt sig i England. Nu skulle detta genomföras i Sverige. Dock kom textilindustrin att bli föga lönsam.

Fundamentalt i den ekonomiska politiken var handelsbalans och en reglerad ekonomi. För den enskilde existerade ingen möjlighet att själv välja yrke. Staten ombesörjde att alla näringar tilldelats arbetskraft efter behov. Exempel på sådana näringar kan betraktas

---

¹³ Nordenmark, N V. E., *Pehr Wilhelm Wargentin Kungl. Vetenskapsakademiens sekreterare och astronom 1749-1783*, utgiven av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Sidan 232.

¹⁴ Lindroth, S, *Svensk lärdomshistoria*, Sidan 100. ”För att nå den fullkomliga planhushållningen borde man med statistisk metod exakt beräkna ett rikets folkmängd och övriga demografiska faktorer; sedan kunde välgrundade ekonomiska författningar utfärdas” Berch var professor i ämnet hushållningslära vid Uppsala universitet.

berghantering och manufakturindustri, men även den för hela samhället bärande jordbruket. De ledande ekonomerna var väl medvetna om vikten av försörjningen. Dessutom var en betydande majoritet av befolkningen bönder. Åkerbruket befann sig i en situation där modernisering var nödvändig. Handelsbalansen byggde på protektionistiska principer. Sverige skulle vara självförsörjande och den import som krävdes skulle uppbäras av en export. Utefter detta kom de svenska naturresurserna att bli en nationell angelägenhet. Bergshanteringen var redan etablerad och för svenskt vidkommande relativt lyckad.¹⁵ Det så kallade Bergskollegiet hade etablerat en mineralogisk tradition i landet och man försökte klassificera mineralerna.

Bergshanteringen är starkt förknippad med Norrland. Redan 1635 upptäcktes silver i Nasafjäll vid Piteå lappmark. Detta fick riksrådet Carl Bonde (1648-1699) att författa ett brev till rikskansler Axel Oxenstierna (1583-1654), däri Bonde menade att fyndigheterna kunde bli Sveriges motsvarighet till vad Västindien varit för Spanjorerna. Under stormaktstiden skulle de rikedomar som fanns i Norrlands användas till krig. Emellertid skulle denna rikedom att stå i allmännyttans tjänst under resten av 1700 talet. Gabriel Gyllengrip (1687-1753) var landshövding i Västerbotten, tillika ledamot kommerseråd och medlem i kommerskollegium, en statlig ekonomisk institution, med uppgiften att utforma näringspolitiken. Gyllengrip kom att plädera starkt för möjligheterna i Västerbotten. Han var även medveten om bristerna i befolkningsunderlaget och ansåg därigenom att staten bör understödja en kolonisering utav Norrland.¹⁶

Det var i denna anda av framstegstro och norrlandsoptimism som Carl Linneaus uppträdde. Intresset för Lappland och de möjligheter naturen erbjöd lockade. Den unge Linneaus idé om att systematisera naturen i Lappland sammanföll väl med tidsandan. Kungliga Vetenskapsakademien hade grundats i syfte att utveckla vetenskapen i nyttans tjänst. Det var till denna institution Linné vände sig för att begära understöd till sin Lapplandsresa 1732. En ofta citerad passage i detta sammanhang är Sten Lindroth som kallar detta för ”svensk lärdomshistorias mest välsignade ögonblick.”¹⁷ Norrland var oexploaterat och vid denna tid en symbol för de förutsättningarna till välstånd och självförsörjning man trodde fanns. Synen på Norrland förenades med merkantilistiska nyttoideal med götiska motiv. Under stormaktstiden hade norrland setts som en resurs att bibehålla inflytandet på

---

¹⁵ Lindroth, S, *Svensk lärdomshistoria*, Sidan 96.

¹⁶ Ericsson, Tom, ”Norrland framtidslandet”, publicerat i tidskriften *Tvärsnitt humanistisk och samhällsvetenskaplig*, nummer 2 år 1984.

¹⁷ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria*, Sidan 163.

kontinenten. Under frihetstiden var handelsbalansen och nationell självförsörjning det centrala motivet.

Linnés beskrivning av Lappland överträffar den skånska resan i superlativer. Måhända var detta strategiskt välriktat med tanke på samtidens uppfattning. Norrlandsexpeditionen följdes av liknande företag till Dalarna och de båda öarna Gotland och Öland 1741. Målet med dessa resor var att finna växter. Dessa skulle förädlas och användas inom textilindustrin.¹⁸

Linné och hans efterföljande apostlar, de så kallade linnéanerna, reste i nyttans tjänst. På så vis skulle man frakta hem varor och producera dessa. Ett ganska betecknande karaktärsdrag för den merkantilistiska tanketraditionen.

Vid mitten av 1700 talet började röster höjas för en liberalisering, av den orsaken att det ekonomiska uppsvinget lät vänta på sig. Debatten under 1760 talet kännetecknades av insikten om den tidigare merkantilistiska planhushållningens tillkortakommande. En viktig insats i debatten om en liberalisering av ekonomin gjordes av Anders Chydenius (1729-1803). Denne såg som sin viktigaste uppgift att rasa den merkantilistiska idén.¹⁹ Han var kanske den radikalaste liberala ekonomen under nämnda epok, kritiken mot systemet var så svidande att mössorna var tvungna att hålla honom borta från deras läger. Dessutom kom Nordencrantz att orientera sig allt mer åt det liberala hållet under frihetstidens slut.

Att upplysningsidealen influerade Sverige under 1700 talet är tydligt. Likväl som tidigare nämnt skedde en viss attityd förändring till den merkantilistiska ortodoxin. Påtagligt är den lutherska kyrkans marginalisering.²⁰ Upplysningen medförde en optimistisk syn på vetenskapen och kan sägas ha utgjort en grund för den merkantilistiska teorin. Emellertid ledde tvångsreglerandet av näringarna till en allt mer tilltagande debatt, därutöver kom hattarnas minskade inflytande att bana väg för en liberalare ekonomisk politik.

Medicinen som vetenskap kom att inta en ny roll under frihetstiden. Den skulle nu stå i nyttans tjänst. Typisk för upplysningstänkandet intog den en roll som lycksaliggörande. Värt att nämnas var det att flera linnéaner var läkare. Exempel på sådana kan nämnas Anton Rolandson Martin och dennes insatser inom termotastiken.²¹ Martin kommer där till slutsats

---

¹⁸ Fries, TH. M, *Bidrag till en levnadsteckning öfver Carl von Linné senare delen*, Uppsala universitets årsskrift 1893, Uppsala 1893, sidan 495.

¹⁹ Lindroth, S, *Svensk lärdomshistoria*, sidan 143

²⁰ Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias *Tusen år av invandring, En svensk kulturhistoria*, Gidlunds bokförlag, Stockholm 1992. Sidan 159

²¹ Martin, Rolandson Anton, "Thermometriske Anmärkingar öfver värman i människans kropp", Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar, Lars Salvius förlag, Stockholm 1764

om det yttres inverkan gällande människans kroppstemperatur, samt även människokroppens förmåga till anpassning. Betydande personer inom medicinen kan nämnas varit, Arkiatern tillika professorn Nils Rosen von Rosenstein (1706-1744), vilken 1764 utgav Underrättelser om barnsjukdomar.²² Tillsammans med Carl von Linné kom von Rosenstein att inta en viktig position i Vetenskapsakademien inom medicinen.

Vetenskapsakademien och Uppsala universitet

Pehr Willhelm Wargentin

Mellan Uppsala universitet och Vetenskapsakademien existerade ett samförstånd. Kopplingen mellan institutionerna utgjorde ett fundament för den svenska näringspolitiken under frihetstiden. Linnés systematisering av naturens tre riken kan sägas vara en hörnsten i naturvetenskapen och Vetenskapsakademien administrerade resultaten.

Att det mellan Wargentin och Linné utvecklades en vänskap med åren råder ingen tvekan. Linné hade varit ledamot av akademien alltsedan dess grundande. Det var också där han utverkade stipendier för sina lärjungar vid behov. Måhända var samförståndet till gagn för dem båda. Likväl föreligger en risk att Linné och Wargentin identifieras med sina etablissemang eftersom de bägge var inflytelserika kulturpersonligheter.

Pehr Willhelm Wargentin (1717-1783) var sekreterare för kungliga Vetenskapsakademien från 1748 fram till sin död, en uppgift han övertog efter akademiens första sekreterare Pehr Elvius (1710-1749) vid dennes frånfälle. Dessförinnan hade Wargentin blivit invald som utlandskorrespondent till den franska Vetenskapsakademien 1748. Intill detta kan läggas den akademiska bildning han fullbordat, i såväl teologi som astronomi. Det var just astronomin som blev huvudintresset, ett arv från hans far.

Den arbetsbörda Wargentin påtog sig som sekreterare i Vetenskapsakademien är omvittnat omfattande. Dennes värv kan ges äran att byggt upp hela akademien från grunden. Åliggandena var publicering av akademiens handlingar (kvartalsvis), offentliggörandet av almanackor, sköta korrespondansen med utlandet, meteorologiska och astronomiska observationer, författa uppsatser och besiktiga byggandet av observatoriet. Men den kanske för den tiden viktigaste förehavandet var uträttandet av befolkningsstatistik genom det nyligen

---

²² Lindroth, Sten, *Vetenskapsakademiens historia 1739-1818*, utgifven av kungliga Vetenskapsakademien, Stockholm 1967. Sidan 683.

upprättade tabellverket 1748 (idag statistiska centralbyrån SCB). Politisk aritmetik kan denna befolkningsstatistik kallas och var högsta mode samt en hörnsten inom merkantilismen.

Den rent administrativa delen var uppgiften för akademien att koordinera naturvetenskaperna och ekonomin. Linnés vetenskap var ett viktigt fundament. Elvius var den som inledde arbetet och uträknade dessutom Sveriges befolkning till 2 097 000. För den näringspolitik som fördes, med hattpartiet vid makten i samarbete med Vetenskapsakademien, blev befolkningsstatistiken essentiell.²³ Medelst den skulle svenskarna inventeras och Wargentins fullgjorde det Elvius påbörjat.

Klart är att Wargentins insats gällande administrerandet av den svenska naturvetenskapen blev betydande. Manufakturindustrin var hattarnas skötebarn tillsammans med bergshantering. Det är inte heller långsökt att spekulera i Alströmmers politiska kontakter i hattarna då de sistnämnda framhöll den verksamheten så uppenbart. Liksom jordbrukets modernisering och förbättring togs i beaktande. Härigenom kommer Vetenskapsakademien och Wargentin att tillsammans med Linné och Uppsala samarbeta genom en symbios. Wargentin kan säkerligen ha varit den som ordnade att de merkantilistiska idéerna praktiskt genomfördes. Inte blir det onaturligt att begrunda huruvida han var envoyén som såg till att olika personers viljor och rön kunde överbrygga varandra sedan tillämpas på samhället. Som exempel på detta kan nämnas Anton Rolandson Martins expedition till Spetsbergen 1758. Varefter Martins företag kom att bli en redogörelse för ishavsfiskets praktiska förutsättningar.²⁴ Onekligen verkade Wargentin var en spindel i nätet inom naturvetenskapens praktiska tillämpning under Frihetstiden.

Carl von Linné dennes disciplar och den linneanska traditionen

Lapplandsresan 1732 kan ges epitetet banbrytande för Linné och dennes vetenskap. Därefter kommer den linneanska metoden att bli vetenskapligt legitimerat, nästintill kanonisk. En dualistisk vetenskap med inslag av en idealism så väl som aristotelisk systematik, passager i Linné litteraturen nämner hur han talar om naturens mirakel.²⁵ Emellertid är det inte tal om en kristen naturuppfattning. Snarare då en inställning till naturen som ordnad efter systematisk

---

²³ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria*, Sidan 122. ”Tre slags formulär uppsattes: ett för födda, döda och vigda, ett för dödsfall distribuerade på ålderklasser och dödsorsaker och ett för hela den levande befolkningen uppdelat på ålderklasser, civilstånd och ståndstillhörighet.”

²⁴ Nordström, Simon, ”Anton Rolandson Martins resa till Spetsbergen”, Ymer 1881, Svenska sällskapet för antropologi och geografi, Stockholm 1881

²⁵ Fries, TH. M, *Bidrag till en lefnadsteckning öfver Linné*, sidan 135.

lagbundenhet i vilken människor intar en plats inte ställda utanför skapelsen. Jämväl verkade Linné uppfatta en yttersta orsak till skapelsen en så kallad ”prima causa”.²⁶ Utan tvivel inkluderande det linnéanska tänkandet ett visst mått med göticism eller tidig romantisk natursyn, passande för hans emotionella lynne huvudpersonen i denna uppsats Rolandson Martin verkar dylika perspektiv vara ointressant.²⁷

Den linnéanska vetenskapen med systematisering och sexualsystemet blev ett ofantligt projekt en utomordentlig tids och resurskrävande projekt. Obestriddligen befann han sig rätt i epok då merkantilistisk näringspolitik främjade etnobiologin.²⁸ På så sätt skulle sexualsystemet vinna insteg i samhällstänkandet. Likväl utesluter inte det att han själv avsåg understödja ekonomin men till detta perspektiv bör även läggas den idealistiska vetenskapsmannens strävan efter sanning och erkännande. Trots sitt patriotiska patos hägrade säkert en personlig internationell prestige.

Projektet med att systematisera naturen globalt förutsatte resurser. Sverige var inte längre en stormakt. Inte heller fanns några kolonier eller möjligheter att underlägga sig några främmande territorium. Vad man däremot kunde utnyttja var Linnés namn som allt mer kom att inbringa status internationellt. Jämte sakförhållandet att Sverige under denna period inte var ett land som låg i konflikt. Vad man förlorade i att inte anskaffa kolonier vanns genom frändskap till holländare, engelsmän och spanjorer. Linnéanerna kunde relativt fritt resa i kolonierna.

Linnés resande apostlar företog resor över hela jorden till alla kontinenter. De hade alla varit studenter hos honom i Uppsala. Handplockade av arkiatern utbildades de i det apodemiska resandet, vilket betyder resande i vetenskapligt syfte. För att bibringa nationen nytta och fostrandet av vetenskapsmannen. Tanken om det apodemiska resandet inkluderar uppfattningen om det värdefulla i främmande länder.²⁹ Linné gavs genom sina föreläsningar och exkursioner goda tillfällen att finna lämpliga apostlar. De resande vetenskapsmännen anmodades göra observationer. En resa i Sverige var direkt kvalificerande. Därefter skulle de tränas i observerade, den så kallade treböckersmetoden. Resenären skall inventera naturens tre riken oavlatligt anteckna observationerna kronologiskt. Vid varje dags slut skall i resedagboken sammanställningen göras och vid hemkomsten publiceras detta som en

---

²⁶ Hidal, Sten, ”... förblindande en allmoge” Linnés inställning till kristendomen, tidskriften Signum, Nr 1 2007, årgång 33.

²⁷ A R M, Självbiografiska anteckningar [sidan 23-24].

²⁸ Svanberg, Ingvar Tunón, Håkan, Pettersson, Börge, Red. *Människan och Naturen: Etnobiologi i Sverige 1*, AB Wahlström & Widstrand, Stockholm 2001. Etnobiologin kan sammanfattas i hur människan genom historien utnyttjat natur och djur.

²⁹ Eliasson, Pär, ”Apodemikern Linné ett bidrag till den vetenskapliga resans metod”, *Så varför reser Linné*, sidan 53.

slutrapport.³⁰ Flera linnéaner fick sina resedagböcker publicerade bland annat Anton Rolandson Martin i Ymer 1881. Sammanlagt disputerade 180 studenter inför Linné. Dessa kan kallas linnéaner.³¹

Resenärerna var ofta läkare eller präster. Deras motiv innefattade en utilitistisk samhällssyn. Genom att föra hem växter skulle ekonomin gynnas. Exempel på detta är resorna till Kina med ostindiska kompaniet. Pehr Osbeck (1723-1805) reste 1750-1752 med ostindiska kompaniet. Med sig skulle Osbeck ta en teplanta vilket Linné var mycket angelägen om.³² Detta misslyckades dock. I övrigt var denna expedition relativt lyckad. Andra växter som var eftertraktade var mullbärsträdet. På vilket silkesmasken levde. Hattarnas gunstling manufakturindustrin önskade detta träd. Pehr Kalm (1716-1779) kom att företaga en resa till Amerika i syfte att bland annat finna mullbärsträdet som där tänktes växa under liknande klimatologiska förutsättningar som i Sverige. Detta sker 1747 några år före den riktiga eskaleringen av resorna som sker under 1750 talet.

Det finns i linnéanernas epidemiska resande två perspektiv. Nämligen ett ekonomisk och ett nyttoperspektiv samt vetenskaplighet. Sålunda kan även påstås att dessa uppbärs genom Inbördes beroende. Vetenskapen legitimeras medelst den samhällsnytta som medföljer. Förutsättningarna till resorna var att andra institutioner gillade förslagen. Dessa var Vetenskapsakademien, näringsidkare och staten. Det gällde för Linné att utverka stipendier till företagen. Ofta vände han sig till Vetenskapsakademien i sådana angelägenheter. Nämda akademis syfte var i mångt och mycket ekonomiskt. Vetenskapen skulle råda bot på den svenska fattigdomen inför detta faktum stod Linné. Därför blev de resande apostlarnas uppdrag att föra hem olika naturalier. Dessutom skulle de studera de agrara förhållandena. Undersöka jordbruksmetoder som skulle kunna appliceras på det svenska lantbruket. Något som var angeläget. Till detta var det frekvent med linnéaner som observerade och nedtecknade kulturella företeelser.³³ Inte heller att förglömma det resande som skedde i Sverige. Utan kunskap om den svenska floran såsom ett fundament för de mer långväga. Som exempel kan nämnas Lars Montin resor i Lappland samt Pehrs Osbeck inventering av den halländska floran när denne efter sin ostindiska resa blev kyrkoherde i Halland (Hasslöv).³⁴

---

³⁰ Eliasson, P. sidorna 58-59.

³¹ Svanberg, Ingvar, *Linnéaner Carl von Linnés lärjungar i Sverige*, Wahlström & Widstrand, Finland 2006, Sidan 20

³² Sörlin, Sverker & Fagerstedt, Otto, *Linné och hans apostlar*, Författarna och natur & kultur, Örebro 2004, sidan 52.

³³ Fjellström, Phebe, "Linné som folklivsforskare", *Så varför reser Linné*, sidan 89 ff.

³⁴ Svanberg, I, *linnéaner*, sidan 69.

Förvisso var Linnés resa i Lappland 1723 stilbildande för det som skulle komma. Han grundade en vetenskaplig inriktning. Sannerligen har vetenskapligt resande anor bak i renässansen men den linnéanska var särskild i sin metod genom en utpräglad noggrannhet.³⁵ Systematiserandet av naturen i nyttans tjänst blev allmänt vedertagen. Likväl går det inte att frångå Carl von Linnés personligt grundade romantiska inställning till naturen. Ändå är många av linnéanerna ekonomer i nyttans tjänst. När Pehr Kalm återvänder från Amerika tillsätter han tjänsten som professor i naturvetenskap och ekonomi i Åbo.³⁶ Genom Linnés tilltagande internationella berömmelse och lärjungarna spridning kommer Linnés system att slå rot såsom en internationellt gällande vetenskap.

Naturvetenskapen vid Åbo akademi

Trots att Uppsala var det centrala lärosätet i Sverige vid denna tid var det säkert av stor betydelse för den östra rikshalvan med ett universitet. Tvivelsutan förestod denna akademi en betydande till ingjutandet av den ekonomiskt inspirerade vetenskapen i den finländska kulturhistorien. Det stilbildande epitetet för den linneanska naturvetenskapen i Åbos införande kan utan omsvep ges till Johan Brovallius (1707-1755) och Carl Fredrik Mennander (1712-1786) båda var präster blev senare biskopar i Åbo men tillika linnéaner. Redan under 1730 talets andra hälft hade de studerat Linnés läror, vilken själv hade varit i Åbo och träffat framförallt Brovallius.³⁷

Den insats vilken Kalm gjorde i Nordamerika var inte obetydlig, även om Linné var arg på honom under expeditionen.³⁸ Det förhöll sig på det viset att i Hudson Bay trodde sig Linné kunna finna mullbärstrådet av vilket silkesmasken levde, vad ett sådant fynd skulle innebära för den merkantilistiska vurmen till manufakturindustrin är inte svårt att föreställa sig. Emellertid blev Linnés ilska på honom ombytt vid hemkomsten då han medförde åtskilliga naturalier. Då Kalm därefter tillträdde Professuren i Åbo kom han att i Linnés anda utbilda egna disciplar som sedan reste runt i Finland i avsikt att inventera landets tillgångar. En av dessa kan ha varit Anton Rolandson Martin.

Därutöver tilltog den nationalistiska andan som var ett resultat av frihetstidens merkantilism. Genom det att Sverige skulle vara självförsörjande och gränserna stängdes mot

---

³⁵ Eliasson, P, sidan 60-61.

³⁶ Sörlin & Fagerstedt, sidan 62.

³⁷ Hultin, A, sidan 4

³⁸ Sörlin & Fagerstedt. Sidan 63.

omvärlden ty under stormaktstiden hade Sveriges politiska ambitioner riktats mot den europeiska kontinenten.³⁹ Som tidigare nämnt kom man i Åbo därigenom att företaga en reform vilken syftade i att all vetenskaplig litteratur skulle vara på modersmålet det vill säga svenska, det gick till och med så långt att man önskade utrensa s.k. främmande element ur svenskan.⁴⁰

Anton Rolandson Martin

Social och kulturell bakgrund

Som tidigare nämnt men åter värt att påpekas menar jag att påvisa hur studiet av en utsedd historisk person kan leverera relevanta fakta om dess samtid. På så sätt blir uppsatsen uppdelad i två delar, en biografisk såsom vetenskaplig. Över Anton Rolandson Martins livsverk och efterlämnade skrifter blir den svenska frihetstidens politiska så väl som kulturella tradition och ramar överskådligare. Faktum är att jag skulle vilja göra en uppdelning i två kategorier vetenskapsmän. Varav den första är vetenskapsmannen som utmanar det härskande systemet och dess dogmer emot forskaren som anpassar sig till de förhärskande grundprinciperna och på så sätt erhålla bekräftelse. Efter denna studien verkar Martin kunna räknas till det sistnämnda facket. Till skillnad från Linné som med sexualsystemet skapade ett paradigmskifte inom vetenskapen dock inom merkantilismens inramningar.

Vetenskapliga nätverk är obestridligen ett historiskt faktum formade genom tidsandan. Det så kallade patronusförhållandet mellan discipel och mecenat blir en nödvändighet för såväl eleven som läraren. I båda fallen är det bundenheten till varandra genom att en ung forskare i princip hade som enda möjlighet till att vinna ära och förtjänst genom att skapa goda relationer till överheten. Dessutom måste de anpassa sin forskning till samhällets förväntningar och anspråk. För den redan etablerade forskaren blir eleven ett sätt att garantera succession. Men det innebär även en konkurrens vilket lärarens renommé spelade en avgörande betydelse. Säkert bars Linné fram av särskilda mentorer, institutioner och samhället precis som Martin. Till detta kan läggas den politiska maktens avgörande inflytande och kungahusets frekventa inblandning, vetenskapen skulle vara nyttig och stå i människans tjänst.

---

³⁹ Svanberg & Tydén, sidan 159.

⁴⁰ Hultin, A. Sidan 3

Anton Rolandson Martins fostran skedde i den utilistiska vetenskapsuppfattning som karakteriserar den svenska frihetstiden, i relationen till Linné och Wargentin framkommer att han bör ha varit intellektuellt väl ansedd. Han föddes den tredje augusti 1729 på godset Mijntjenhof i Reval. Som yngst av två söner till hovrättsrådet Roland Martin vilken hade officierat i Åbo och tjänstgjort under drottning Ulrika Eleonora. Han var i sin tur avkomma till den vallonska flyktingen Antheon Martin vars tjänst också varit hovrättsrådets dock i Gävle.⁴¹ Modern å sin sida var livländska, dotter till en Löjtnant Rothkirsch. Barndomstiden verkar ha präglats i en stimulans för studier, sönerna Martin (Martin och hans bror, senare militär) kom att uppbära en klassisk bildning i så väl latin som andra mer moderna språk, exempelvis tyskan men ej heller att förglömma teologin. Familjen Martin kom genom kriget med Ryssland och det följande Villmarstrandska slaget att tvingas fly till Stockholm, när de återvände till Reval 1743 var detta som totalt utblottade.

Det kan tyckas att 1700 talets akademiker var i gemen polyhistorer Martin var inget undantag snarare då mer av den naturen. Inledningsvis kombinerade han kulturella fallenheter i anslutning till naturvetenskapen.⁴² Tillvaron under ungdomen verkar ha tätt sig som svår för Martin ung och måhända något naiv men ständigt sökande efter ett underhåll.⁴³ Familjen förmodas ha varit ganska ansedd med jurister och akademiker i leden trots detta var Martins lott konstant fattigdom. Emellertid är inte ungdomsåren i Finland något som beskrivs ingående i de självbiografiska anteckningarna.

Ett vägskalet kan ha anats varit anländandet till Åbo akademie.⁴⁴ Vilket skedde i samverkan med brodern och en av dennes kamrater, De la Clusse kom Martin nu att botanisera omkring Åbo trakten. Som lärare hade de Professor Lechse som hade studerat i Lund för Prof. Kilian Stobeaus (1690-1742) precis som Linné. Men han var en inte helt obetydlig person i den finländska ekonomiskt inspirerade naturvetenskapen.⁴⁵ Den inverkan som Lechse hade på

---

⁴¹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 22] *Den första stad iag reste til var Gefle, den ville iag bese, som min farfar Rådman Antheon Martin bodt här, han har varit reformert af de vallonska flygtingarne förföljda af religion.*

⁴² A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 2] *Poesin begynte vid denna tiden bli mit hufvud studium jämte physiqven, som iag öfvade ok läste för mig sielf uppå en stund där iag fek vara i ensamhet. Den storliugaren Appelin blef i brist af annan physiq nu min hufvudbok.*

⁴³ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 4] *Musiqven var vid ledighet mit tidsfrödrif, den var ok det endaste medel at komma mig til något pängar ibland: iag kom derföre in i capellet ok niöt 5 plåtar, iag informerade ok andre däruti ok kunde därigenom få någon daler till en nödig bok, ehuru iag måste tilstå at iag derigenom erfor sanningen af det bekanta ordspråket "Cantores armant humores"*

⁴⁴ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 4] *D. 3 maj 1750 orerade iag i Åbo academie på svensk vers på vår allernådigaste Konungs då varande Kongl. Höghets födelsedag. Iag begynte nu få en stor lust för botaniqven.*

⁴⁵ Hultin, A, Sidan sidan 109 ff, Lechse var född i Barkåkra utanför Lund. Studerade medicin, densammes författarskap var rent naturvetenskapligt. Gjorde insatser inom ornitologin som varit ganska framstående. Annars präglas verksamheten utav samma utilistiska forskning som den övriga samtiden. Kom att stå i skuggan senare av Pehr Kalm. Ombads av sekreterare Pehr Elvius att sörja för meteorologiska observationer.

Martin kan antas som betydande genom att intresset för botanik vid det linneanska tidevarvets begynnelse. Det tidiga 1750 talet var en brytningstid för det epidemiska resandet i den svenska ekonomiska historien. Pehr Kalm hade precis återvänt från sina Amerika vistelse och skulle tillträda professuren i ekonomi och naturalhistoria vid akademien i Åbo.

Från och med att relationen till Lechse allt mer fördjupas förändras tillståndet för Rolandson Martin. Den första kontakten är kanske den svåraste därefter knyts banden även till Biskopen Brovallius⁴⁶ och exkursioner i den naturvetenskapliga nyttan företogs med allt högre frekvens.⁴⁷ Martin talar just om denna ”försynens skikelse” att han själv uppfattar detta som ett livsavgörande händelse för sig självt. Genom detta kom han att hamna under Pehr Kalm som efter Linnés mönster utbildade naturvetare i Åbo för att därefter sända ut dem i Finland och inventera naturen. Martin fann i Rimito socken växter som tidigare inte påträffats i Finland dessutom snäckskal som annars hemmahörande i havet omkring Helsingfors långt ifrån stranden. Detta var upptäckter som än mer bör intresserat Kalm för Martins förmåga att observera i den linneanska traditionen.⁴⁸

Onekligen kom nu Martin att försöka göra sig ett namn inom vetenskapen. Måhända var resorna privata initiativ i syfte att få uppmärksamhet utav Kalm eftersom inkomsterna grundade sig på tillfälliga sysslor som informator. Här framträder hur den unga oetablerade forskaren strävan efter erkännande. Det genomgående temat i hans liv och verk är denna strävan efter erkännande varje beslut kan ses i bakgrund mot denna trägenhet något som kan anses för Martins stora berättelse. Han är ett mikroperspektiv som gör makroperspektivet betydligt mer greppbart, 1753 avreser han till Stockholm ”i tanke at vidare söka min lyka”.⁴⁹

Tiden i Stockholm blir svår för Martin fattigdom och social utsatthet präglar tillvaron. Anledningarna därav kan diskuteras, han hade studerat i Åbo och kommit i kontakt med den där vetenskapliga eliten. Trots detta kommer försörjningen i Stockholm att blir minst sagt

---

⁴⁶ Jacobsson, G, *Svenskt biografiskt lexikon band VI*, Albert Bonniers förlag, Stockholm 1926. Sidan 468 ff. Johan Brovallius (1707-1755), Åbo präst som kan sägas vara den som införde den linneanskt inspirerade vetenskapen i Åbo akademi. Bakomliggande till den finska florans inventerande och utgivande Flora Fennica.

⁴⁷ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 5] *Vi blefvo allesteds kände för de största Botanicer gjorde våra examinasjoner som oftast foro ut til Runsala Rimito Soken men Masko ok flere städes så til siös som til lands. Vi samlade många som Professor Tullands ej hunnit opteka ok åtskilligt som kunde föröka floran fennicam, hvarpå Biskop Brovallius ok Prof. Lechse begynt at arbeta. Iag gek däruti längre än mina kamrater, min bror ok De la Clusse applicerade sig til militären ok reste af til Helsingfors: de voro altså af medel til försynenens skikelse som sedan brakt mig til couinosete ok at gå längre än de.*

⁴⁸ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 5] *1751 reste iag til en Capitans son rusthållare i Rimito, vid namn Launeus at läsa för dess barn: men i synnerhet at igenomsöka Merimasko sokens naturalier: att det iag kom öfverfor iag in til staden med ok communicerade med Herr Professor Lechse desse voro några aerosula i satistinctoria, icheuteria utricularia Hernuinium 741 i Flora Svecia Linneaus 1 sta edition samt monostrupa, som än varit osedda i Finland. Likaledes fann iag på Helsingmyllan som består af åtskillige söndergångna snäckskal långt ifrån siostranden som blefvo sedermera communicerade med Herr Professor Kalm, doctor Mennander ok magister Gadd m fl.*

⁴⁹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 8]

problematisk.⁵⁰ Hur kommer det sig då att försörjningen innebär sådana problem i Stockholm, visserligen fick Martin mindre donationer såsom skor och mat. Men ankomsten till Stockholm skedde till en början ganska obemärkt, rimligtvis skedde flytten helt på privat initiativ. Martin uppsökte Vetenskapsakademien och dess sekreterare Wargentin något som förändrade situationen.⁵¹ Vad den etablerade relationen till akademien betydde för Martin kan inte underskattas. Han hade lämnat Åbo och Finland för att söka lyckan västerut kanske var förbindelsen med Wargentin något som förberetts. Kanhända skedde avresan från Finland alltför hastigt genom det att en etablering i Åbo akademi skulle innebära förenklade förhållanden i Stockholm och sedermera Uppsala.

Redan tidigt kan det i Martins gärning skönjas en mångsidig verksamhet, ansatser gjordes inom många områden. Från ungdomens örtsamlande i Finland till det i slutet av livet när han undersöker olika naturaliers påverkan på människokroppens temperatur verkar allt vara i försök att vara sina mecenater till lags.

Wargentin förekom Linné kronologiskt som förbindelse till Martin, när han senare (1753) begav sig till Uppsala för att följa undervisning kan man ana att Wargentin informerat professorn i Uppsala om dennes lämplighet inom ”*physiqven*”.⁵² Beträffande relationen mellan Wargentin och Rolandson Martin var den livslång och betydligt mer frekvent än den till Linné. Genom breven till sina lärare kan man ana att Wargentin stod Martin närmare.⁵³ Relationen till Linné kom att avta med åren, med undantag för en viss återgång under 1760 talets slut.⁵⁴ Då Martin anställde experiment i syfte att utröna hur olika naturalier i detta fall främst svampar påverkar kroppstemperaturen.⁵⁵ Annars våga jag påstå att det var med Wargentin som Rolandson Martin var mest förtrogen eftersom de så väl vetenskapligt och

---

⁵⁰ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 9] *Då flyttade iag från söder, kunde ike betala mer än för 2 ne vekor ok flydde så godt som utan at säga til, dok lämnade iag något kläder efter mig, som skulle utmärka så myket, at iag en annan gång ville komma ok lösa in dem, som iag ok gjorde kort därefter.*

⁵¹ A R M, Självbiografiska anteckningar [sidan 9], *Iag sökte ok op Kongl. Vetenskaps acad. Sekreterare Herr Wargentin, som alt sedan varit en af mina trognaste gynnare, ok iag in til denna stund, ha at taka för mycket godt, Iag ingaf til Kongl Acad åtskillige berättelser: som om örten antirrhinum 1a ört.ups.Linne; at den är förgiftig: om vatnets frysande några rön eftersom oplåtes för Acad ok hvarföre iag fek bli dess ämnesven, en heder, som iag intet vet af hvad drift iag räknat för stor, ok alltid åtstundat. Iag begynte ok på de electricke försöken hvartil.*

⁵² *Physiqv*: kan anses för ett ämne med många inriktningar vid denna tid med anor bak i antiken. Inom området räknades såväl botanik och zoologi men även den nya naturvetenskapen i sin helhet.

⁵³ Martin, Rolandson Anton, Brev till Pehr Wargentin, sekreterare i Kungl. Vetenskapsakademien, Riskarkivet i Stockholm, Pehr Wargentins arkiv; Inkommande brev; vol. E1:14, Åbo 9 maj 1783.

⁵⁴ Martin, Rolandson Anton, breven till Carl von Linné, Uppsala universitetsbibliotek Linné korrespondensen, kapsel 10 blad 35-61, Lovisa aug. 1766.

⁵⁵ Martin, Rolandson Anton, Thermometrisk Rön öfver afgörande medels, Samt til mat nyttjade Svampars, verkan på Människans kropp, i afseende på Värma och köld, Kungliga vetenskapsacademiens handlingar 1766, Lars Salvius förlag, Stockholm 1766.

personligt delade uppfattningar. Sekreterare Wargentin var den som organiserade Vetenskapsakademien han kan ges äran för utgivandet av kalendern och han vurmade för tabeller, tabellverket blev till genom dennes försorg.⁵⁶ Martin var av samma natur han uppskattade att uppställa sina observationer i tabeller oavsett om det gällde uppmätta temperaturer på ishavet eller förändringar i kroppstemperaturen, bägge kan anses för materialistiska realister. Martin rusade inte åstad i romantiska hyllningssånger när han färdades genom den natur som Linné uppfattade mer idealistiskt eller levande dock snarare påpekade han de vedermödor fjällen utgjorde för den vetenskapligt resande.⁵⁷ Linné däremot kan påstås kombinerade vetenskaplighet med mytologiska allegorier om naturen. Men han var inte heller fientligt inställd till tabeller bara inte så utpräglad fanatisk.

Ett av de mer karakteristiska dragen hos Rolandson Martin är bildningssträvan i Uppsala följde han flera olika kollegier.⁵⁸ Den främsta läraren var givetvis Linné som kom att uppmärksamma honom efter ett naturaliefynd utanför Uppsala nämligen mossan *Buxbaumia*.⁵⁹ Förmodligen imponerade Martin på Linné då han medföljde på dennes exkursioner och lyssnade till föreläsningar. Det var så som nya apostlar upptäcktes och 1750 talet som var guldåren för det apodemiska resandet.

Det tilltagande akademiska erkännandet till trots så utsattes Rolandson Martin för ständiga glåpord av den anledningen att han ofta var fattig och därmed inte hade medel att ordna med ordentliga kläder. Emellertid var han de ortodoxa merkantilistiska idealen trogna på det viset att han inte i en allt för hög utsträckning värdesatte sådana ting. Snarare kanske såg ned på dem som gjorde så.⁶⁰ Merkantilismen innefattade en kritisk syn på lyxkonsumtion resurserna skulle finnas i Sverige och att svärma för parisiskt mode låg inte för honom.

På detta viset framträder allt mer bilden av Anton Rolandson Martin genom värderingar och vetenskaplig strävan. Han är både privatperson och offentlig, breven till Linné och Wargentin inbegriper dessa delar. Samt även ett brev till Wargentin där han uttryckligen ber mottagaren vid ett tillfälle att inte visa innehållet för omvärlden.⁶¹ I de självbiografiska anteckningarna ger sig tillkänna hans känsloliv och psykiska hälsa. När självbiografien

---

⁵⁶ Nordenmark, N. V. E, sidan 232 ff.

⁵⁷ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 22-23].

⁵⁸ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 11].

⁵⁹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 13]

⁶⁰ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 46], *"Iag har aldrig kunnat begripa at högfärden skal kunna angripa almogen så starkt: moderne lära vara orsaken som binder en ena apat at vara lik den andra man käre när aporna bli lika med hvar andra hvem skal då af: dem vara Herre öfver de öfriga! Jo den som har förnämsta kläderne."*

⁶¹ M t W, Bergen 29 april 1760.

nedtecknades av honom, förmodligen 1762 var detta under stort armod och en känsla av misslyckande. Berättelsen är en enda lång klagosång.

Det var vid denna tid vanligt att vid disputationer så hade läraren skrivit det som av eleven skulle försvaras. När det gäller Martin så kan det förmodas att han skrev merparten av sin egen om inte kanske hela.⁶² Rolandson Martin ventilerade sin avhandling under Carl von Linnés presidium den 22 juni 1757 om mossarten *Buxbaumia* dess beskrivning och naturalhistoria som varit känd men av honom funnen utanför Uppsala.⁶³ Vad detta innebar för Martin är inte svårt att föreställa sig. Plötsligt var han uppmärksam utav den främsta inom detta området.⁶⁴ Det är också i sammanhanget viktigt att förstå den samtida vetenskapens strukturer. Tydliga gränsdragningar mellan olika områden existerade inte medicinen och botaniken samverkade. Utsikterna att finna medicinalväxter för att därigenom främja nyttan i samhället hägrade för vetenskapsmannen och kunde inbringa betydande ära. Till detta stod lantbruket som navet i den merkantila ekonomin allt sammankopplades, på det viset blir Martins mångsysslande mer förståeligt. Han försökte helt enkelt positionera sig inom den akademiska världen. Emellertid var hans upptäckter inom ramarna för den merkantila politiken inga försök att bryta ny mark gjordes såsom man kan säga om Carl von Linné vilken revolutionerade vetenskapen.

Tiden i Uppsala liknar den i Stockholm på det viset att vardagen var fylld med vedermödor för Martin. Allt som oftast var han utsvulten och fattig genom sina släktingar dock kunde han ibland bjudas på lite mat, detta blev ideligen räddningen.⁶⁵ Samtidigt uppvisas ett intresse för lantbruksnäringen som under den merkantilistiska politiken ansågs vara ett ekonomiskt fundament. Intresset för agrara frågor kom under expeditionerna till Spetsbergen och Norge bli huvudstudium. Detta intresse för jordbruket förenades med en utbildning i så väl medicin såsom teologi. Då många av linnéanerna var präster eller medicinare, Martin var bäggedera visserligen inte präst men ändå teolog.

---

⁶² Svanberg, Ingvar, *Linnéaner*, Sidan 38.

⁶³ Martin, Rolandson Anton, D. D. BUXBAUMIA, Quam, CONSENS EXPERIENT. FACULT. MEDIC. IN ILLUSTR. ACADEMIA UPSALIENSI, Sub PRAESIDIO VIRI NOBILISSIMI ET EXPERIENTISSIMI dn. Doct. CAROLILINNAEI,... Uppsala universitet 1757.

⁶⁴ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 13-14]. *Det hände sig ok at iag innan snön föll om hösten 1756 fan på en måssa Buxbaumia kallad, som blifvit bekant igenom den berömlige Doctor Celsius för 20 år sedan, ehuru Herr Arkiatern sedan sama tid låtit söka henne, har hon dok blifvit funnen, orsaken har varit at hon vaknar så när marken har unga blad utan en liten took capsula. Arkiater Linneaus tykte så väl om det at han ej litet berömde mig bland andra sina disiplar: det är en låfsvärdig sak hos honom at han intet förtiger andras decourverter, utan sätter dem i sama lius som sina egna, som ej annat kan än animera ungdomen ok komma vetenskapen i tilväxt, då andra genom det at de förtiga andras fynd mista sit förtroende*

⁶⁵ A R M, Självbiografiska anteckningar [sidan 11] *Min faster Ström bodde 6/4 mil från Uppsala dit gek iag som oftast, at underätta mig om landets åkerbrukseconomie och dels eller derföre at få någon nödig hielp, så mina fikor blefvo fulla med något bröd eller ost gek iag förnöid derifrån.*

Farfadern Antheon Martin hade varit verksam i Gävle som rådman på det sättet fanns fortfarande anförvanter kvar i denna stad. I januari 1758 var det tänkt att Martin skulle företaga en resa till nämnda stad för att där påhälsa sin kusin Rådmannen Casper Friedrich Badhe som förmodas varit en kär vän då det förhåll sig på det viset att kusinen nämndes i tydlig tacksamhet i avhandlingen från föregående år.⁶⁶ Säkert innebar det i släkten en stor del ära att få ventilera under arkiatern Linné i Uppsala då det inte var en oansenlig släkt i fråga om anseende i riket. Dock kom det sig på det viset att Martin vid avfärden till Gävle informerades om att kusinen avlidit.

I januari månad 1758 blir Martin tillfrågad utav Linné att gripa sig an med en expeditionsresa till norra ishavet.⁶⁷ Idén om att sända en lämplig vetenskapsman inom naturvetenskapen var inte ny ty handelsmannen Peter Salomonsen Bagge hade redan erbjudit att på valfångarsocietetens bekostnad medsända en sådan.⁶⁸ Martin bör därmed ha infriat de kriterier Linné uppställde på de resande som mångsidig kunskap och god observationsförmåga, den beskrivning som möter läsaren i reseskildringen (YMER 1881) bör ha fallit läraren i smaken.⁶⁹ Emellertid är det i denna uppsats ägnat två kapitel för Martins resor, Spetsbergen 1758 och Norge följande år.

Tydiligen var Linné belåten med Rolandson Martins insatser på resorna.⁷⁰ Den andra resan till Norge hade föregåtts av att Biskopen Pontoppidans beskrivning av Norge hade skänkts till Rolandson Martin.⁷¹ Av vilken anledning skänkte Vetenskapsakademien denna naturalhistoria till honom, förmodligen väntade sig Wargentins resultat därav. Kombinerat med Martins strävan efter ära och en trygg anställning kom detta i uttryck av en på eget initiativ företagen resa till Norge. Det är inte långsökt att påstå den resande vetenskapsmannen Anton Rolandson

---

⁶⁶ A R M, Buxbaumia, sidan 4. *RÅDMANNEN i stapel-staden Gefle, Ädle ock Högacktade "Herr Casper Friedrich Baddhe [...] Till ett sacksamhets tekn, för de många ock stora mig af Eder ertedda välgärningar, har jag äran at upoffra Mine Högtärade COUSINER detta lilla Academ. Snilleprof. Om J, Mine Gynnare behagen välment uptaga detta blad, så vinner jag mitt ändamål, och anser det för en sanskyllig lycka. Himlen giöre Eder lefnad så säll, som af alt önskes utaf. MINE HÖGTÄRADE COUSINERS Ödmjuke Tjenare Anton Rolandson Martin"*

⁶⁷ A R M, Självbiografiska anteckningar [sidan 15] *"Resans tillytring hade kostat mig något pengar ok iag fek contra order: men den högsta hade sin hand vid altsammans, iag beslöt bli i Uppsala ok blef föreslagen af riddaren ok Archiatern Linneaus at giöra en resa med hval-fångare societeten från Giötheborg till Närropolen, ok där samla naturalier.*

⁶⁸ Fries. Theodor, *Linné Lefnadsteckning senare delen*, Fahlcrantz & Co, Stockholm 1903, Sidan 55

⁶⁹ M t L, Bergen 6 november 1759.

⁷⁰ Hjelt, Otto, "Åbo Universitets lärdomshistoria Naturalhistorien", Skrifter utgifna af Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1896, Sidan 311

⁷¹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 21] *"Iag fek min förra resa af Kongl vet. acad tilskänks Biskop Pontoppidan i Norjes naturlige historie, där voro många ting ofulkomligt beskrifne, den boken gaf mig dok en vaker anledning, så at iag tänkte res dit, försök din lyka, ty du har nu pängar, det är dig lika hvar du är, pängar gå ändok åt, recommendation ok gunst är dig kärare, få se om du kan giöra gagn .m m..*

Martin gjorde med den tidens krav betydande nytta. Åtminstone verkade Wargentins anse så eftersom han ombesörjde dennes välfärd.

Efter hemkomsten från Norge 1760 drabbas Martin av kallbrand vilket leder till amputation av benet. Hans armod är nu ännu större då det under en tid lyckats skaffa en viss ryktbarhet och skriver Linné till berättar om lidandet.⁷²

Den trogna gynnaren Wargentins skyndar honom dock till undsättning med ett bidrag. Martin hade vid hemresan från Norge tilldelats det Ekestubbska stipendiet något som var en stor ynnest och ett bevis på hans duglighet nu riskerade han förlora detsamma.⁷³

Han tar nu ett beslut om att inte mer söka en anställning vilken medför en konstitutiv undran hur denna hårt drivna vetenskapsman kan ta ett sådant beslut.⁷⁴ För att djupare skapa en förståelse av detta utslag krävs en psykologisk analys av den biografiska skriften. Men det är tydligt att han senare i livet ändrar denna uppfattning och träget söker anställning.

Resten av sitt liv levde Anton Rolandson Martin utblottad visserligen med en årlig pension från Vetenskapsakademien men ändock otillräcklig. Kontakten med Wargentins förblev livet ut god dock kom brevväxlandet med Linné att förekomma allt mindre frekvent, med undantag för åren mellan 1766-68. Det var under denna period som rönen om hur svampar och andra naturaliers påverkar människokroppens temperatur.⁷⁵ Detta intresserade läkaren Linné och Martin kunde återigen åtnjuta något uppmärksamhet från läraren.⁷⁶ Intressant i sammanhanget är hur de tidigare rönen (1764) om hur människokroppens temperatur påverkas av yttre faktorer verkade Linné inte alls intresserad av det finns ingen brevväxling dem emellan under det året. Däremot var Wargentins intresserad av denna uppsats då han ombesörjde dess publicerande i Vetenskapsakademiens handlingar.⁷⁷ Uppsatsen för fallit sekreteraren väl i smaken då den till största del bestod i tabeller över hur människans kroppstemperatur påverkas av årstid och väder. Martin gjorde dessa experiment på sig själv och inleddes ett år efter den amputation han genomgick. Det är inte svårt att föreställa sig det

---

⁷² A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 50-52].

⁷³ M t L, Bergen 30 Juni 1760. ”*Det var om några naturalier, dem iag finner med stort behag vara optagne; hvilket endast i brist af alt annat kunnat gifva mig lif: det andra var om det ekestubbska stipendiumm en värkelig belöning, som svarar til Herr Archiaterns bekanta ädelmodighet.*”

⁷⁴ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 59] *Om sorgen om hvad iag skulle taga mig före plågade mig aldrig fröst: iag tykte at en jobbsyssla voro lämpligast til min bräcklighet, gjorde också några försök därpå; men som iag märkte at det ville gå ei lämligast til nu så fort som förr med mina ansökningar, så beslöt iag at intet begära något, och intet heller försöka om något sådant skulle yppa sig.*

⁷⁵ A R M, KVA handlingar, 1766.

⁷⁶ M t W, Valkeala 12 november 1768 ”*Högbemälte Herr Arch. Har åter fägnat sig öfver mina rön, säger at de äro på ny väg, egna principer och makalösa*”

⁷⁷ A R M, KVA handlingar 1764.

faktum att hans enda möjlighet att få kvarbliva vid akademiska kontakter var dessa experiment.

Beskrivningen i stycket ovan så påverkas forskningen i stor utsträckning av den enskilda vetenskapsmannens privata situation. Densamma är helt beroende utav sina gynnare kanske i synnerhet Martin som inte åtnjöt någon anställning eller akademisk grad förutom den doktorsgrad han vunnit 1757 men som nu inte verkar betyda något adekvat. För Martin kom livets sista tjugo år att innebära ett liv i djupaste social misär dock med den pension han uppbar av Vetenskapsakademien på 300 Daler kopparmynt. På detta sätt kom de ständigt insända rönen till Vetenskapsakademien och brevväxlingen med i huvudsak Wargentin men även Linné karakteriseras av Martins strävan efter akademiskt erkännande. I det sista brevet till Linné (1770) uttalar Martin en önskan om att uppbära ett stipendium som motprestation redovisar han resultaten av studierna om maskar (Gordius).⁷⁸ Dessa maskar eller rättare sagt vermes eller gordius kan anses för en av Martins mest frekventa studie, inleddes i Norge 1759 som i ett led av den undersökning av det norska lantbruket som Martin företog. Mer om det i reseskildringarna.

Att Rolandson Martin var begåvad råder det ingen tvekan om men att han aldrig lyckades uppbära en betydande position kan tyckas märkligt. Förmodligen saknade Martin den sociala förmåga som förhållandet till mecenaterna krävde. Wargentin hjälpte honom hela livet med stipendier och pension men det avgörande karriärsteget är något som förväntas att klienten på egen hand tar. Detta var för honom övermäktigt även om han ideligen bad sina gynnare om att de skulle hjälpa honom med detta.⁷⁹ I Samma brev framkommer att Wargentin vidarebefordrar Martins rön till Archiatern v Rosenstein kanske ett bevis för dennes vilja att bistå honom i sin strävan efter akademiskt erkännande. Emellertid var det säkert en essentiell del av Wargentins arbetsuppgifter med insamlandet av rön genom olika disciplar för senare vidarebefordra dem till lämplig person. Det bör även nämnas att Martin 1764 ansökte om att åter företaga expeditonsresa i den apodemiska rese traditionen, denna gång gärna till Spanien eller området kring svarta havet.⁸⁰ Men Linné hade vid denna tiden börja bli allt mer återhållsam med att skicka sina elever till fjärran länder, dessa resor hade inneburit för honom mycket sorg bland annat genom Pehr Löfling och Fredrik Hasselqvist tragiska öden.⁸¹ Trots

---

⁷⁸ M t L, Helsingfors den 5 januari 1770.

⁷⁹ M t L, Åbo den 12 juli 1773. ” *K. V Acad. Så at iag blir fast vid något publiqvt ställe och kan så räknas som en adjunkt eller ammuens [...].*”

⁸⁰ M t W, Lovisa den 26 maj 1764.

⁸¹ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden*, sidan 254.

detta färdades flera linnéaner och uppnådde goda resultat under 1760 talet som exempel kan nämnas Daniel Sölander insatser på James Cooks expedition med Endeavour 1768-1771.⁸²

Troligtvis var inte Rolandson Martin den apostel som Linné vurmade mest för snarare var de alltför olika varandra såväl politisk som kulturellt. Linné hade som rektor för Uppsala universitet tvingats att censurera Peter Forsskåls skrift ”Tanckar om den borgerliga frihet”. Dock lyckades Linné enbart beslagta 29 exemplar av denna skrift för att senare använda sig av Forsskåls tjänster som resande apostel till Arabien 1761.⁸³ Forsskål var en självständig tänkare inte rädd att publicera texter med kontroversiellt innehåll. Eventuellt var denna filosofiska integritet något som uppskattades av läraren i Uppsala. Själv hade han revolutionerat botaniken och förde en viss polemik mot kyrkan.⁸⁴ Något som bör betraktas i ljuset av upplysningens ideal. I motsats till detta ställer vi Wargentin som inte gjorde sig känd som någon samhällskritiker bättre uttryckt konservativ. Det ligger inte heller långt borta att Martin ogärna önskade en omvälvning av samhället trots att han var klart influerad av samtidens filosofiska diskus. Genom det att han var en andra generationens flykting vars släkt i det nya landet det vill säga Sverige uppnått en betydande samhällsposition. En psykologisk analys av det biografiska materialet kan rimligen utmynna i en slutsats att han kände en patriotisk känsla gentemot det svenska systemet. Kanske inte någon romantisk nationalism snarare då en rationellt grundad patos inför de personer eller institutioner som givit hans familj en sådan ställning. Emellertid bör man vara aktsam om att värdera denna nationalism utifrån de värderingar vi idag omfattar oss utav. Den nationalism som man kan tala om under Martins samtid var av en annan karaktär ofta grundad i en lojalitet mot vissa personer ur adel eller rentav kungahuset. Den kan rentav ses som ett utslag av patronusförhållandets realitet.

Tveklöst var Martin inspirerad utav samtidens utilistiska och förnufts dyrkande vetenskap. De expeditioner han grep sig an med var i syfte att generera samhällets nytta och därigenom skaffa sig själv ära. Härjämte var Martin en varm förespråkare av en allmän upplysning folklig vidskepelse låg honom inte varmt om hjärtat.⁸⁵ I upplysningsanda var denna vidskeplighet hos allmogen något som Martin önskade råda bot på. I den linnéanska andan observerade Martin även det norska folklivet och kunde iakttaga en rad fenomen vilka han bedömde utifrån sina kulturella ramar det vill säga utilism och förnuftstro. Som exempel kan nämnas den rationella uppfattning han omgav sig med ifråga om bröllopen och dess betydelse

---

⁸² Sörlin & Fagerstedt, Sidan 130-142.

⁸³ Svanberg, I, *Linnéaner*, sidan 64

⁸⁴ Hidal, S, Signum, 2007:1.

⁸⁵ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 18].

för den så nödvändiga folkökningen.⁸⁶ Säkert var hans vurm för den samhällliga nyttan och merkantilismen genuin men otvetydigt färgades den forskning och experiment som han anställde utav sina gynnares intressen det vill säga Linné och Wargentin.

Användandet av en historisk person till en beskrivning utav en epoks olika politiska och kulturella fallenheter är inte helt okomplicerat. Detta är i mångt och mycket ett filosofiskt spörsmål huruvida en enda persons hela liv så väl produktiva såsom improduktiva belyses. Därigenom frågar jag mig om Rolandson Martins improduktiva liv är av intresse för historieskrivandet. Det skulle kunna vara så att enbart Martin i den sociala kontexten och interaktionen med andra forskare och dylika miljöer producerar vetenskapliga rön. Emellertid anser jag den enskilda personens roll i en historisk miljö kan ge en bild av hur samhällets olika institutioner interagerar. Genom det faktum att Rolandson Martin under sitt verksamma liv strävar efter en akademiskt anseende, den forskning han bedriver är ett utslag av sin samtids värderingar.

Under slutet av sitt liv sänder Rolandson Martin sina rön till Tyskland och universitetet i Göttingen, han hoppas där erhålla erkännande för sina arbeten.⁸⁷ De sista rönen i slutet av 1770 talet och in på 1780 talet kom att inrikta sig på hur föda avdunstar och därigenom bästa sätten att förvara livsmedel.⁸⁸ Forskning som otvetydigt stod direkt i nyttans tjänst. Den tidigare av förnuftet så balanserade religionsuppfattningen kom mot i livets slutskede att övergå i en mer framträdande fromhet.⁸⁹ Anton Rolandson Martin avled i Åbo 1785 i en ålder av 56 år, han levde som fattig hela livet och efterlämnade en rad olika forskningsresultat inom flera olika områden, vilka testamenterades till Åbo akademi för ett eventuellt framtida erkännande.⁹⁰

De vetenskapliga rönen och det apodemiska resandet

Mot Spetsbergen 1758

Utan tvivel finns ett tydligt samband mellan vetenskapen och den finansiella sektorn under frihetstiden. Fiskerinäringen kom som tidigare nämnt att inta en betydande roll för den

---

⁸⁶ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 26] ”Man tappar ju ingenting därigenom, då man prisar äktenskapet med utvärtes teken, ändom til lius behag ok efterföljd, hvarföre iag aldeles ogillar sådna äktenskap, som hvarken hafva musik måltider ok flere lysande ämnen för almogen, hvaruti landets styrka, ok bot för folkbrist endast finnes!”

⁸⁷ M t W, Åbo den 20 september 1779, ”Ingen är profet i sitt fädernesland”.

⁸⁸ A.a. Åbo den 5 november 1779.

⁸⁹ A.a. Åbo den 26 oktober, 1781.

⁹⁰ A.a. Åbo den 9 maj 1783.

framväxande industrin, den betraktades även som en del av lantbruket men även direkt industriell. Ishavet hägrade förmodligen som en potentiell inkomst där fanns som bekant både val och säl. Men även den så lukrativa sillen, den kom att intressera Rolandson Martin i hög grad. Den kanske främsta drivande kraften till det svenska ishavsfisket med valfångst som högsta prioritet var den i Göteborg verkande handelsmannen Peter Salomonsen Bagge. Han hade erbjudit Linné redan 1756 om att låta en elev följa med på en ishavsresa. Det förhöll sig på det viset att Bagge var en hängiven anhängare av lantbruksmodernisering. Genom att samverka med naturvetenskapen kom detta att bli ett tydligt uttryck för den merkantilistiska filosofin, på det viset att naturvetenskapen ansågs för en ekonomisk vetenskap. Som tidigare nämnt valde Linné ut sina resande disciplar under exkursioner och föreläsningar som han hade för avsikt att sända iväg. Härjämte hade Martin erfarenhet utav botaniserande i den skandinaviska myllan, något som kan anses för ett krav för längre resor.⁹¹ Troligtvis var Vetenskapsakademien inblandad som en administrativ enhet i processen som den koppling mellan akademien och politiken den kan tänkas varit.⁹² Det kan begrundas att inventerandet av ishavet ansågs vara en nationell fråga av hög dignitet, därtill bör Martin varit väl ansedd akademiskt annars skulle han säkert inte erbjudas göra en sådan resa, klart konstaterat hade många parter del i företaget.⁹³ Fartyget som de reste med hette Fiskaren och hade inhandlats av Bagge i Hamburg 1755.⁹⁴

Expeditionen gav Martin möjlighet att visa sin potential vilket han verkar ha gjort. Som reseskildringen (Ymer 1881) antyder var han en apodemiskt resande med de egenskaper som Linné krävde främst gällande observationsförmågans noggrannhet. Linné hade givit honom i order att "samla naturalier", något som säkert stämde men det egentliga åliggandet var högst sannolikt långt mer betydelsefullt.⁹⁵ Under resan iaktogs alla tänkbara faktorer som kan vara nyttigt för kommande svenska expeditioner, manskapet på Fiskaren var holländsk.⁹⁶ Därtill var fångstmetoderna av val och säl något som Martin kom att försöka studera noggrant.

---

⁹¹ Eliasson, P, Apodemikern Linné. "Ett bidrag till den vetenskapliga resans metod". *Så varför reser Linné? Perspektiv på Iter Lapponicum 1732*. Red. Jacobsson Roger, Kungl. Skytteanska samfundet, Carlssons, Umeå 2005. Sidan 60

⁹² A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 15] *Såsom iag intet hade af mig sielf något kläder ok dylikt som skikade sig til en sådan resa, så behagade Kongl. vetenskaps acad. skänkte 600 Daler kopparmynt ok ifall mera skulle behövas fråga iag det af handelsmannen Bagge i Giötheborg.*

⁹³ A.a. [sidan 15], *"Iag reste altså efter iag alltid haft lust för resor forsedt med instruktioner af Archiaterns Linneaus Prof. Wallenius ok Duneaus samt af Kongl. vetenskapsacademien smineraloger underskrifvit af Herr Gusihornen Cronstedt d 19 marts först till Stokholm där äfven Herr sekreteraren Wargentin gaf med mig en af sina thermometerar til Giötheborg ariverte iag d 5 april ok reste ad D 17. ej til vår bestämda fartyg."*

⁹⁴ Awebro, K, Sidan 9

⁹⁵ A R M, Självbiografiska anteckningar [sidan 15]

⁹⁶ Nordström, S, Martin, Rolandson Anton, *Resebeskrifning*, YMER 1882, Sidan 107-108, *"De hafva skepp antingen med 2 eller 3 master, bygda som hukerter, men långt bredare än andra skepp i framstäfvet, och långt starkare för isens anstötande"*

Emellertid kom fartyget Fiskaren inte att harpunera någon val dock. Men ett annat fartyg hade så gjort och det gavs då möjlighet att studera förfarandet.⁹⁷ Inte heller är det lätt att föreställa sig den kvantitet med förberedelser och erfarenhet som krävdes av såväl kapten som manskap och allt detta skulle Martin noggrant iaktta, vilket han också gjorde. Vitala förutsättningar för svensk jakt på val och säl kräver kunskap om deras rutiner och matvanor.⁹⁸ Allt detta antecknades noggrant av Martin genom den treböckersmetod vilken han lärt sig av läraren i Uppsala. Resan på ishavet var dessutom förenat med en rad faror exempel på sådana var isberg och stormar tillika det lynniga vädret.⁹⁹

En viktig uppgift kan också nämnas vara att finna en lösning på skörbjuggen. Vid denna tid var den fortfarande ett olöst problem. Visserligen fanns kunskap om att citrusfrukter hade en botande effekt på åkomman men inte varför. Att det var en bristsjukdom var helt okänt. På detta problem fann Martin dock en medicinalväxt som rådde bot, en upptäckt som säkert spelat en väsentlig roll i utvärderingen av hans resa, måhända att växten tidigare varit känd.¹⁰⁰ I beskrivningen av plantan ges en noggrann redogörelse samt även tillägg och orsaker till växtens potential allt detta spelade en väsentlig roll för resans uppgift. Märk väl även det han säger ”*den Högste gifven kraft*”, vilket inte skall direkt antas för lutheransk ortodoxi utan mer ses som ett utfall av en tilltro till naturen såsom ordnad efter ett system och rentav mekaniskt regelbunden.

Redogörelserna över ishavsfisket påvisar vilken betydelse vetenskapen ställde till densamma. Linné hade redan misstänkt att valarna inte var fiskar genom Martins observation av slakten på en val kunde ännu ett bevis ställas till den teorin¹⁰¹ Den till ytterlighet drivna noggrannheten kan för oss framstå som något löjeväckande, men för vetenskapsmannen under 1700 talet var det en god metod att inventera naturen. Beskrivningen av valens anatomi och slaktmetoden påvisar att detta är kunskap som Martin värderar högt. Av valarna kokades det så värdefulla tranet men detta var ingen nyhet heller hur det gick till vid det förloppet.¹⁰² Annars ägnades mycket utrymme att beskriva djurlivet vid de arktiska vattnen och främst kanske Spetsbergen allt utifrån ett utilistiskt perspektiv hur djuren kan användas till

---

⁹⁷ Nordström, S, Sidan 116,

⁹⁸ A.a. Sidan 123.

⁹⁹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 16].

¹⁰⁰ Nordström, S, Resebeskrifning, YMER 1882, Sidan 136, *Cochlearia Grönlandica blommade ock nu, som har en så besynnerlig, af den Högste gifven kraft at bota skörbjugg. Grönlandsfarare bringa ofta sina scorbuticos på klipporna, då de knapp kunna gå, utan krypa för skörbjugg; men så de bli der några timmar ock äta af denne, så kunna de springa derifrån ock återfå helsan på en hast;hvilken straxt skall purgera, då man äter af den, ock är kraftigast der foglarne ha sina nästen, som kommer af gödslen.*

¹⁰¹ A.a., Sidan 120, ”*Kroppen är alldeles utan hår, så när som vid brädden af läpparne, der svarta punkter äro intryckta, och hvar punkt har ett särskildt svart hår som mustacher.*”

¹⁰² A.a. Sidan 125, ”*Huru tranbränneriet förrätas är nog kunnigt och bör derföre ej uppföras.*”

människans gagn om de är ätbara och välsmakande. För valjakten ställer han upp en förteckning över hur man bör gå tillväga bland annat nämns var valen befinner sig och dess kosthållning. Varefter valarna äter plankton kunde grönaktigt vatten vara en tydlig fingervisning om att sådana fanns i området.¹⁰³ Hur sedan harpunerande bedrevs var en ganska bloddränkt historia.¹⁰⁴ Likväl var det var inte blott valar som intresserade fiskarna ty utav säl, haj och valross gick det också att koka tran. Därigenom kan man konstatera att valfisket bör ha varit lukrativt för dem som lyckades men även ett vågspel då lyckan uteblev. Kanske var det än mer påtagligt för det svenska grönländskompaniet vilka var i storlek och praktisk erfarenhet betydligt mindre erfarna än holländarna.

Resan varade endast tre månader och när Martin återvände till Göteborg hade han vistats på några holmar vid Spetsbergen ett fåtal timmar. Hemvägen sker genom Skåne där han besöker bland annat Lund. Därifrån skriver han Wargentin till och berättar om resans beskaffenhet. Dessutom ber han om ekonomiskt bistånd och nämner det Ekestubbska stipendiet. Detta brev är det första (kända) till Wargentin som Martin skrev märkligt med tanke på deras vid detta tillfälle fleråriga relation.¹⁰⁵ Produkten av resan kom i form av två publicerade uppsatser i Vetenskapsakademiens handlingar. Den första "Meteorologiska Observationer, gjorde på en Resa til Spits-bärgen" trycktes 1758. Består till huvuddelen utav tabeller där Martin varje dag besörjt dessa undersökningar och utfört termometriska undersökningar vid regelbundna tider. Till detta hur klimatet vid ishavet tedde sig rent praktiskt i form av nedisning.¹⁰⁶ Det är inte långsökt att reflektera över Wargentins förtjusning kring Martins tabeller. Den andra publicerade uppsatsen "Beskrifning på en Procellaria, som finnes vid Norr-polen, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1759", var om den fågel som levde i myckenhet vid polen.

Under denna tid var Martin medicinstuderande hos Professor Wallerius en utbildning som Vetenskapsakademien bekostade genom att befordra honom med 13 plåtar.¹⁰⁷

Vid hemkomsten förärades Martin med 100 plåtar av Vetenskapsakademien efter det att han meddelat om sitt återvändande.¹⁰⁸ Efter detta hoppades Martin att åter få göra en resa,

---

¹⁰³ Nordström, S. Sidan 103-104.

¹⁰⁴ Nordström, S. Sidan 123.

¹⁰⁵ M t W Ystad 8 november 1758.

¹⁰⁶ Martin, Rolandson Anton, "Meteorologiska Observationer, gjorde på en resa til Spits-bärgen", Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar, Stockholm 1758, Lars Salvius förlag, Stockholm 1758, *I synnerhet var d. 16 Maj om morgonen en bitrer köld, så at Thermometern var, kl. 12 om natten, 20 grader under frys-punkten: om morgonen kl. 5 stod han på 15 under. Hafvet frös då til, så at vi, oakadt alla segels bisättande, så när fruset fast.*

¹⁰⁷ M t W, Uppsala 23 mars 1759

tydligt var Wargentins belåtenhet med resultatet då han bekostade en medicinsk utbildning men även Linné skall ha uttalat sitt stöd för honom.¹⁰⁹ Uppenbarligen var det en resa till Söderhavet som frestade allra mest. Av allt att döma var Martin vid detta tillfälle en relativt i Norden berest person med en utbildning som omfattade nära inpå hela ”physiqven”, under resan till Spetsbergen uppvisades de egenskaper som kännetecknade linnéanerna såsom god observationsförmåga och uthållighet.

Norska resan 1759

Initiativet till denna resa var främst Martins eget men uppmuntrad av Linné. Resultatet av densamma kan anses för omtvistat, Sten Lindroth anser att han inte uträttade något betydande.¹¹⁰ Något som jag inte är överens med honom om, visserligen presenterade inte Martin något överraskande nytt rön. Men insatsen från Norge resan bör ses ur ett ansenligare perspektiv genom det att motivet finns inom lantbruksnäringen. Företaget bör betraktas utifrån dess bestämda premisser och att sätta den i relation till annan apodemisk tradition är obefogat. Martins bakomliggande drivkrafter till expeditionen var att stadsfästa sin egen position inom den svenska vetenskapen. Genom det att han avsåg komma det av staten så omhuldade lantbruket till hjälp.¹¹¹ Måhända var det för honom frustrerande att han anmält sig som frivillig till expeditioner men ändå inte blivit erbjuden.

Då det senare förhöll sig på det viset att Martin i Norge i huvudsak ägnade sig åt observationer kopplade till lantbruket. Nämligen bete för boskap och en grundläggande forskning kring sillens föda och vandringar.¹¹² Kan man dra den slutsatsen vilken att hela resan var i ett syfte till legitimerandet av sin egen person och skaffa sig en god relation till såväl Linne som Wargentins. Helt och hållet förstod Martin den retorik som krävdes då Linné själv hade för vana att omnämna gynnare i publikationer gjorde Martin likadant.

---

¹⁰⁸ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 21], *Iag skref straxt min methodologiska observationer som iag giordt på ishafvet ok sände dem sen til Kongl. vet. Academien, så sama berömliga academie var så nådig ok skänkte 100 plåtar, då däruti inberäknades den skuld iag giordt påresan.*

¹⁰⁹ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria frihetstiden*, sidan 231.

¹¹⁰ Lindroth, Sten, *Svensk lärdomshistoria frihetstiden*, sidan 253.

¹¹¹ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 21-22] *Iag fek min förra resa af Kongl vet. Acad tillskänks Biskopen i Bergen Pontoppidan Norjes naturalie historie, där voro många ting ofulkomligt beskrifvne, den boken gaf mig dok en vaker anledning, så at iag tänkte res dit, försök din lyka, ty du har nu pängar, detgör dig lika hvar dr är, pängar gå ändok åt, recommendation ok gunst är dig kärare,, få se om du kan giöra gagn m. m.*

¹¹² Martin, Rolandson Anton, ”Bergens och de mindre Fjällens fördelaktighet til Boskaps-Skötsel” [...], *Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar*, Lars Salvius förlag, Stockholm 1762, *Vårt kära Fädernesland äger en stor myckenhet Fjäll och Berg: hvad vore angelägnare, än at söka dem draga alla de fördelar, som de kunna gifva? Herr Archiatern och Riddaren Linneaus har visat, hvad värde vi böre sätta på våra fjäll.*

Under Norgevistelsen sänder Martin frekvent brev till Linné och Wargentin i vilka han berättade om sina rön samt ber om ekonomiskt understöd. Främst önskar han stanna över vintern för att närmare studera fiskerimetoderna men även bege sig till fjällen för att där observera boskapsskötseln. Till Linné betonas intresset för sillens föda vilken då var okänt och ett genombrott på den fronten skulle innebära en effektivisering utav fiskerinäringen.¹¹³ Medan till Wargentin accentueras tydligt intresset den i fjällbygderna så tilltrodda eventuella boskapsskötseln. Eventuellt spelade det en viss roll bortsett från det merkantilistiska och götiska norrlandssvärmeriet att Wargentin var bördig från Jämtland och en liknande fjällbygd som i Norge¹¹⁴ Han är dessutom försiktig med att beklaga sig över de besvär som resan genom de jämtländska fjällen inneburit. Detta framkommer i de självbiografiska anteckningarna, Martin var uthållig och trägen med delade inte Linnés vurm för det norrländska landskapet.¹¹⁵

Resebeskrivningen i Vetenskapsakademiens handlingar handlar uteslutande om boskapsskötseln, där framhålles det norska lantbruket i fjällbygden. Det anses till i så goda ordalag att metoderna i Norge skulle kunna appliceras på Sverige.¹¹⁶ Ett tydligare bevis för Martins anpassning till sin samtids ekonomiska intressen och sina gynnare är svårt att finna. Emellertid nämner han inte i Vetenskapsakademiens handlingar resultatet av de kulturella och sociala observationerna vilka återfinns i de självbiografiska anteckningarna. Däri förundras Martin med antipati över den vidskepelse som den norska allmogen genomsyrades utav. Även prästerna i Norge kritiserades de ansåg han var obildade och förmögna rentav hela det norska fromhetslivet vilade på vidskepelse och folkliga föreställningar. Därutöver verkade det i Norge vara omöjligt att bygga upp moderna fabriker, Martin beklagade sig över den romantiska uppfattning om Norge som tydligen var vanlig i Sverige. Detta var enligt honom helt befängt. Dock upptäcktes det fördelar med Norge förutom deras boskapsskötsel och utvecklade sillfiske. Vilket var att de i allmänhet inte ägnade så mycket tid till det yttre, vilket föll honom i smaken som ortodox merkantilist.¹¹⁷

---

¹¹³ M t L, Bergen 2 oktober 1759.

¹¹⁴ M t W, Bergen 29 april 1760.

¹¹⁵ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 22-23], *Iag såsom ovan vid denna väg räknade denna ok den följande dagen bland de besvärligaste af hela min lifstid. Här var det kalt den bästa sommartid i Juli månad ok et öfverflödande regn som intet litet gjorde min kappsäk ok klädbonad tyngre at vid förefallande myrar ok kärr än vara af än på hälften, ok det för en botanicus som är bättre infaktens än avallerist.*

¹¹⁶ A R M, Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar 1762, *Huru väl vore ieke, om uti vårt vidsträckta land, hvar och en ort vande sig vid någon handtering, som vore bäst lämpad efter dels Climat och Naturliga beskaffenheter? Då skulle stora trakter längs vid vår Fjällrygg, ej ligga öde, såsom beklageligen nu sker, endast därför at åker där ej med fördel kan brukas: de tiäna så mycket bättre til boskaps-skötsel.*

¹¹⁷ A R M, Självbiografiska anteckningar, [sidan 26-40]

I breven till Linné framkommer att Martin i Norge löser frågan om sillens föda och härkomst. Tydligt är att Spetsbergen är den plats i fråga vilken sillen vandrar söderut födan är medusa (kräftfiskar), precis som valarna anmärks.¹¹⁸ Upptäckten medför att Martin tilldelas det Ekestubbska stipendiet.¹¹⁹ På det viset kan man dra slutsatsen att upptäckten var av intresse för den svenska vetenskapen och patronerna. Under hela Norge resan skriver Martin till Linné och Wargentin för att meddela sina rön och be dem ordna med understöd detta var patronusförhållandets realitet. Genom det att båda parter måste gynnas och stärka sina positioner medelst ömsesidigt utbyte av tjänster.

En annan betydande upptäckt i Norge var den så kallade Gordius (mask) vilket var en parasit som Martin trodde var anledningen till spetälska hos boskap. Något som Linné med honom verkade överens.¹²⁰ Forskningen kring dessa parasitiska maskar kom att sysselsätta Martin lång tid då det i Norge inbringade så väl ära såsom inkomst men det var inte förrän 1771 som rönen om gordius eller vermes som det även kallas, publicerades.¹²¹ Under åren hade Martin träget experimenterat över olika medel att fördriva dessa maskar om experimenten skriver han regelbundet om i sin korrespondens till Linné och Wargentin. I denna brevväxling försöker han ständigt finna nya områden att arbeta inom.

Företaget resulterade i ett ganska betydande bidrag till den norska naturvetenskapen. Som exempel kan nämnas det faktum vilket han fann Buxbaumian även i Norge. Vad för nytta Buxbaumia tänktes göra finns inte dokumenterat men det skall nog sägas att även om det inte var en växt som omedelbart kunde tänkas göra människan till gagn så var kunskapen om den viktig för inventerandet av naturen. Om det förhöll sig på det viset att naturen var systematiskt ordnad var kunskapen ändå nyttig. Denna Buxbaumia som Martin funnit i Norge skilde sig genom att ha blad.¹²² Upptäckten förärade Martin uppmärksamhet av Linné.¹²³

Att Norge resan var upphov till en maritim håg för Martin är uppenbart. Senare under 1760 talet kom Martin att arbeta med maskiner som syftade till att utforska havsbotten dessa tankar uppstod redan under Norgevistelsen.¹²⁴ Sålunda förklarar Martin för Linné hur han tänkt konstruera ett teleskop i avsikt att utforska havsbotten, vidare skriver han detta under

---

¹¹⁸ M t L, Bergen 4 mars 1760.

¹¹⁹ A.a. Bergen 30 Juni 1760.

¹²⁰ M t W, 2 okt. 1760, Båthstad, "Iag har efter Herr Archiatern Linneai recommendation mera underrättat mig om spetälskan ok det på boskap, sedan iag komit på hur spår efter orsaken därtill his fiskar, hvilket iag sedan Herr Archiatern berättat ok som han har myket tykt om

¹²¹ A R M, "GORDIER, KNUT eller TRÅDMASKAR", Kungliga Vetenskapsakademiens handlingar 1771, Lars Salvius förlag, Stockholm 1771.

¹²² M t L, Bergen 6 november 1759.

¹²³ A R M, självbiografiska anteckningar, [sidan 36]

¹²⁴ M t L, Stheninge 5 november, 1760. *Man har i dessa tider sedt mechaniqvens nytta.*

hemfärden från Norgevistelsen. I breven till sina patroner i Stockholm respektive Uppsala kan skönjas hur han upptäckt under sin resa att Linnés systematik är förhärskande utanför Sveriges gränser och att naturen lyder efter mekanikens lagar. Det är klart hur Martin framhåller Linnés insatser inom naturvetenskapen som kanonisk, det är inom dessa ramar forskning skall bedrivas menar han på. Emellertid handlar breven till Wargentin under hemfärden om hur han undersökt den norska fjällvärlden och där funnit en rad intressanta rön ”till ängarnes förbättring”.¹²⁵ På hemväg från sin resa var det troligt att Martin kände en oro inför sin framtid, kanske var detta i ett led att legitimera sina insatser för att därigenom skaffa sig en position. Vid hemkomsten skriver han vidare Wargentin till och påstår att boskapen trivs bättre i fjällen och att det är höjden som är den gynnsamma faktorn. Häri står det i breven att fjällen ska och bör koloniserats därför jorden där är bördig samt att han i Norge upptäckt gräsarter som lämpar sig väl för kreatursföda.¹²⁶ I brevet tilläggs även det att han funnit hästarna i Skåne betydligt svagare än de längre norrut levande.

Norgeföretaget resulterade inte i en omedelbar anställning för Martin. Dock kom han att tilldelas det Ekestubbska stipendiet i slutet av expeditionen vilket han länge hade eftertraktat. Möjligen något som kan ses för ett erkännande av resans resultat gillades av såväl Wargentin som Linné i övrigt var upptäckterna små men kvantitativa, rönen om sillens vandringar och föda bör ha betraktats som en klar framgång.

Mitt slutliga inlägg i argumentationen för Martins strävan efter vetenskaplig legitimitet är hur han i ett brev till Wargentin ber tydligt om att bli tryckt och placerad i kungliga biblioteket. Häri beskrivs de umbärande han genomgått till vetenskapens fromma och det armod han nu besitter. Härigenom ber Martin Wargentin om en anställning och livslång lön i kombination med att hans namn skall bli ihågkommet.¹²⁷ Dock verkar han inte bli bönhörd utav Wargentin som i nästa korrespondans kan man läsa hur Martin tackar för de böcker han blivit tillsänd.¹²⁸

Slutsats

Ekonomisk förtjänst och samhällelig nytta ofta verkar banbrytande på forskningen verkar tydligt. Så var fallet även rörande polarforskningen vilken framdrevs av motiven att från

---

¹²⁵ M t W, 2 okt. 1760, Båthstad.

¹²⁶ M t W, 2 jan 1761, Uppsala.

¹²⁷ M t W, Helsingfors 2 sep. 1769

¹²⁸ A.a. Helsingfors, 10 nov. 1769

ishavs fiskets uppkomst genom historien drivs av möjligheten till utkomst. Då 1700 talet kan anses som det merkantilistiska tidevarvet med allt det innebär kom entreprenörerna inom fiskeriverksamheten att samverka med vetenskapen i syfte att effektivisera. Beträffande Sveriges intressen slog de merkantilistiska idéerna igenom på allvar med Hattpartiets maktövertagande 1738, kort därefter inrättades Kungliga Vetenskapsakademien vars uppgift i mångt och mycket blev samordnandet av ekonomin och naturvetenskapen så att de under epoken sammanföll. Dess första sekreterare Pehr Elvius efterträddes av Pehr Wargentin som på allvar koordinerade naturvetenskaperna och såg till att forskningen bedrevs i samhällsnyttans tjänst.

Den vetenskapliga tradition som bär Linnés namn passade väl in i merkantilismens idéer om hur vetenskap skulle bedrivas. Troligen legitimerade Linné sin vetenskap genom att strukturera den efter politikens krav och idéer. Därefter kom det att spridas till akademien i Åbo genom J. Brovallius och C. F. Mennander som var tidiga linnéaner samt den första hemkomna Linné lärjungen på långväga resa Pehr Kalm som vid hemkomsten 1751 tillsatte tjänsten vid att nämna akademi och därefter organiserade naturvetenskapens praktiska delar efter lärarens modell. Som exempel på detta kan nämnas det att han själv samlade lärjungar och senare sände ut dem i Finland i syfte att inventera naturen där. Emellertid började merkantilismens väl reglerade ekonomiska politik att starkt ifrågasättas under 1700 talets hälft av den anledningen att resultatet inte var det väntade. Nu kom röster att höjas för en liberalisering, värt att nämnas Anders Chydenius insatser i den debatten. Liberalerna kritiserade merkantilismen hårt regrade ekonomi och planhushållning men Linné kan anses som opolitisk sina kontakter med hattarna till trots.

Så väl Carl von Linné som Pehr Wargentin hade sina patroner det är oemotsägligt. Båda dessa centrala gestalter inom den svenska lärdomshistorien uppnådde sina positioner genom odlandet av kontakter med överheten. Under frihetstiden förändrades samhället i sina grundvalar och en ny klass växte fram nämligen borgarklassen de som innehade den politiska makten. Därigenom blev det viktigt att vara på god fot med hattarna vid deras maktövertagande 1738. Det bör nämnas att Wargentin troligtvis var betydligt mer kontroversiell än Linné politiskt då dennes lojalitet låg hos hattarna.

Men Linné bröt upp alldeles ny vetenskaplig terräng då han under 1730 talet presenterade sina idéer som hade en tydlig utilitistisk karaktär som gjorde dem lätta att anamma. Angående Martin så var dennes vetenskapliga rön inte av någon banbrytande karaktär, snarare inom ramarna för den merkantilistiska politiken, det var hans sätt att odla patronusförhållandet. Värt att tillägga det faktum vilket både Wargentin och Linné hade sina patroner.

Patronusförhållandet kan anses för ett odefinierat system men ändå i högsta grad befintligt och bygger på en ömsesidighet. Därtill kan det betraktas utifrån en psykologisk eller sociologisk metod då det avser den sociala interaktionen mellan lärare och elev. Den oetablerade forskaren söker en anställning och position vilken skall generera förtjänster, ekonomiska och rykte. Emedan den renommerade och anställda vetenskapsmannen (om vi tar det exemplet, detta kan även tillämpas inom såväl politik såsom kultur i övrigt) för att dennes rön och tankar skall överleva densamma krävs en succession. Dymedelst kommer sökandet efter lämpliga disciplinar att iscensättas. Samma metod användes av Linné för att sprida hans rykte och vetenskap över världen genom att de resande apostlarna och utländska studenter runt omkring i världen informerade om läraren i Uppsala. Linné kom att härska på universitetet i Uppsala genom att han hade skapat goda relationer och presenterat sina idéer vid en lämplig tidpunkt, därutöver hade reseskildringen av Lapplandsresan förevisats efter tidens uppfattningar. Mellan mecenaten och discipeln föreligger ett ömsesidigt beroende.

Det kan tyckas att detta patronusförhållande inom vetenskapen kan innebära en vetenskaplig stagnation genom att de härskande därigenom vinner evig ära. Emellertid är det också ett naturligt utfall av det mänskliga sinnelaget och bevisligen har nya idéer inom vetenskapens olika områden ändå vunnit mark. Men det kräver säkert att discipeln har en social förmåga med en känsla för anpassning samt vad som är gångbart. Patronen väntade sig tacksamhet och att eleven skulle stärka dennes ställning medan eleven i sin tur önskade efterträda, när så hade skett kunde eleven mycket väl försöka vinna mark för nya idéer. Eventuellt om den gamla läraren levde blev den då uppretad.

Om protektorn blev missnöjd kunde det kanske ske att protegén förvissades från dennes sfär. Men det innebar säkert en prestigeförlust för båda parter om så skulle ske vilket föranledde en betydande social och vetenskaplig press på båda parter. När det gäller Martins förehavanden var allt denne företog sig i vetenskapens tjänst i syfte att skaffa sig själv försörjning men kanske främst vetenskapligt erkännande. Hela dennes verksamhet utgick från att Wargentins och Linnés skulle bli nöjda och därigenom garantera en plats i solen. Säkert innebar en relation till de båda ett betydande kapital i fråga om social prestige. Emellertid lyckades inte Martin med att uppnå detta mål, han kom aldrig att erhålla det vetenskapliga medgivande. Utan fick nöja sig med ett inte obetydligt antal publikationer i Vetenskapsakademiens handlingar och en livslång försörjning av samma institution. Därtill relationen med Wargentins som uppehölls livet ut, med Linné förhöll det sig annorlunda. Kontakten med den gamla läraren i Uppsala började med åren att avta, anledningar till det kan spekuleras i. Konstaterat är att Linné blev med åren allt mer trött och mindre arbetsför men

det kan också tänkas att Martins forskning av honom ansågs senare som mindre betydande. Mot detta verkar Wargentin anse hans rön som mer väsentlig.

Varför kom aldrig Martin att uppbära en betydande position inom svensk vetenskaps historia han hade trots allt disputerat som elev till Linné. Därutöver företagit två resor inom den linneanska vetenskapstraditionen, båda resorna hade gett resultat som publikationer i Vetenskapsakademiens handlingar. Dessutom var båda resorna inom ramarna för den merkantilistiska politiken och syftade till att modernisera en av dess skötebarn nämligen jordbruket. Visserligen finns under denna tid även fysiokraterna som argumenterade för en av dem kallad naturlig ordning med jordbrukets utveckling som centralt motiv. Detta verkar föga troligt att Martin skulle göra en sådan politisk ståndpunkt då Wargentin stod hattarna nära. Därigenom tror jag att Martin var en begåvad naturforskare, läkare och resenär han kände tidens behov och sina gynnares. Men för att uppnå en sådan status vilket han önskade krävdes kvaliteter som han inte besatt nämligen social kompetens. Säkert kunde Wargentin och Linné bistå honom med stipendier och publiceringar men det avgörande steget mot berömmelse var på honom själv beroende och detta var han oförmögen till. Genom hela hans självbiografiska anteckningar framkommer det hur han hela livet fann vissa besvär i sin relation till omgivningen.

Det framkommer i breven till Wargentin och Linné även hur Martin profilerade sin forskning efter deras intressen, till Linné handlade det mycket om fiskarna och fiskerinäringen medan breven till Wargentin oftast avhandlade boskapskötsel i fjälltrakterna. Den första resan till Spetsbergen var i syfte att komma den svenska fiskerinäringen till hjälp och därigenom såväl vetenskap som samhälle. Vi skall även hålla i åtanke det faktum vilket man under denna epok i ganska stor utsträckning såg dessa områden sammanfalla. Men det faktum att Martin blev utvald till en sådan resa tyder ändå på ett visst förtroende kapital. Den efterföljande resan var på eget initiativ men uppmuntrad av Linné och säkert riktande till att utfalla i en akademisk anställning. Det är min uppfattning att Martin utefter sin tids anspråk gjorde en del banbrytande upptäckter och hans rön uppskattades och gjorde tydligen av Wargentin och Linnés gensvar nytta.

Andra perspektiv och hur Martin avviker från sin samtid

I denna uppsats hade jag haft möjlighet att välja andra perspektiv och teoribildningar då materialet är nytt och ämnet därigenom nästintill obrutet. Som exempel de sociala och

kulturella observationer som Martin gjorde i Norge och som finns i de självbiografiska anteckningarna. Vilka är bedömda utifrån hans sociala och politiska uppfattning uppenbarligen var Martin inspirerad av upplysningens förnuftsdyrkan och den följande merkantilismens nyttotänkande. Emellertid fattas hos honom helt den förromantiska idelismen om naturen och människan för allmogen och dess vidskeplighet fanns ingen pardon. Då Linné ofta visade en fallenhet för götisk anda fattas detta helt hos Martin. Därigenom bryter Martin med sin samtids filosofiska föreställningar då det existerade en romantisk bild av Norrland, liksom en kombination av nytta och begynnande naturromantik i götisk anda.

Under Martins livstid kom Sverige i grunden att omdanas, det borgerliga samhället frambringar en allmän politisk delaktighet. Som ett utslag av detta kom synen på människan och vetenskapen att förändras, forskning skedde i den allmänna nyttans tjänst. Tiden före frihetstiden var Sverige ett land med ambitioner att spela en betydande politisk roll i central Europa men under frihetstiden började vissa konturer av det Sverige som skulle framväxa med tanke på gränser och förhållande till de kontinentaleuropeiska staterna. I det material jag arbetat med finns intressanta perspektiv på hur en enskild forskare bidrar till denna utveckling.

Ämnet för denna uppsats och dess tillhörande material är tillräckligt för flera uppsatser av varierande karaktär. Men jag valde detta perspektiv av den anledningen att det för närvarande låg närmast till hands.

Otryckta källor

Stockholm

Martin, Rolandson Anton   Självbiografiska   anteckningar,   Kungliga
Vetenskapsakademien.

Martin, Rolandson Anton   Pehr Wargentins arkiv; Inkommande brev; vol.
E1:14. Kungliga Vetenskapsakademien.

Uppsala

Brev till Carl von Linné, Linné korrespondensen
Kapsel 10 blad 35-61, Uppsala universitetsbibliotek.

Litteraturförteckning

Awebro, Kenneth   *Grönlandskompaniet: resor och utforskande av
Arktis vid mitten av 1700-talet*, Umeå universitet,
Institutionen för Idé och lärdomshistoria 1996.

Broberg, Gunnar   ”Linné och linnéanerna”, I: 17 uppsatser i svensk idé
och lärdomshistoria”, Bokförlaget Carmina, Uppsala
1980

Broberg, Gunnar   *Varför reser Linné? Varför springer samnen? Så
varför reser Linné. Perspektiv på Iter Lapponicum
1732*, Red. Jacobsson Roger Kungliga Skytteanska
samfundet, Carlssons, Umeå 2005.

Danneskiöld – Samsöe, Jakob, F. C.   *Muses and patrons cultures of Natural Philosophy in
seventeenth-Century Scandinavia*, Media-Tryck,
Lunds Universitet 2004

E. O.   ”Adel och borgerskap bland polarhavets isberg”, -
Nautisk tidskrift, organ för svensk sjöfart, 1932:32,
Göteborg 1932.

- Eliasson, Pär ”Apodemikern Linné. Ett bidrag till den vetenskapliga resans metod”, *Så varför reser Linné? Perspektiv på Iter Lapponicum 1732*, Red. Jacobsson Roger, Kungliga Skytteanska samfundet – Carlssons, Umeå 2005,
- Ericsson, Tom ”Norrland-Framtidslandet”, *Tvärsnitt, Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning*, 1984:2.
- Fjellström, Phebe ”Linné som folklivsforskare”, *Så varför reser Linné? Perspektiv på Iter Lapponicum 1732*, Red. Jacobsson Roger, Kungliga Skytteanska samfundet & Carlssons, Umeå 2005.
- Franzén, Olle ”Martin, Anton Rolandson”, *Svenskt biografiskt lexikon band 25*, Nordstedt tryckeri, Stockholm 1985-1987.
- Fries, Theodor M *Lefnadsteckning av Linné. Senare delen*, Fahlcrantz & Co, Stockholm 1903
- Fries, Theodor M *Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné*, Akademisk boktryck, Uppsala Universitets Årsskrift 1893
- Fries. Theodor M *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné med understöd af svenska staten utgifna af Upsala universitet, Första afdelningen Del. 1, Skrifvelser till offentliga myndigheter och till Kungl. Vetenskaps societeten i Upsala, Stockholm 1907, Del 3, Bref till och från svenska enskilda personer A-B utom Bäck, Stockholm 1909, Del. 4, Bref till och från Abraham Bäck 1741-55, Stockholm 1910, Del. 5, Bref till och från svenska enskilda personer: Bäck (1756-76), Stockholm 1911,*
- Fries, TH. M. och Hulth J. M. *Bref och Skrifvelser af och till Carl von Linné, med understöd af svenska staten, utgifna af Upsala universitet, Första avdelningen, Del. 7, Bref till och från Svenska enskilda personer Hasselgren-*

- Kallström, utgifna och med upplysande noter försedda, Upsala 1917.
- Frängsmyr, Tore *Vetenskapsmannen som hjälte. Aspekter på vetenskapshistorien*, P. A. Nordstedt & Söners förlag, Malmö 1984.
- Frängsmyr, Tore ”Science in Sweden. The royal Swedish academy of science 1739-1989”, Science history publications USA 1989.
- Gertz, O ”Några ord om de första anteckningarna till Spetsbergens flora i svensk litteratur”, Botaniska notiser för år 1916, Lund 1916.
- Hidal, Sten ”... förblindande en vidskeplig allmoge” – Linnés inställning till kristendomen”, Signum Katolsk orientering om kyrka, kultur och samhälle, 2007:1.
- Hjelt, Otto *Åbo universitets lärdomshistoria Naturalhistorien*, Skrifter utgifna av Svenska litteratursällskapet i Finland XXXII, Åbo universitet lärdomshistoria, Helsingfors, 1896.
- Hulth, J. M. Bref och skrivelser af och till Carl von Linné, Med understöd af svenska staten, Utgifna af Upsala Universitet, Andra afdelningen, Del.1 Adanson-Brunnich, Upsala 1916.
- Hulth, J. M. och Uggla, Arvid H. J. Bref och skrivelser af och till Carl von Linné, Med understöd af svenska staten och Wenner-Grenska samfundet, Andra afdelningen, Del.2, Brugmans-Burman, Uppsala 1943.
- Hultin, Arvid *Det ekonomiska tidevarvet i Finlands litteraturhistoria ur odlingens hävder under frihetstidens senare del*, Tidnings & Tryckeri-Aktiebolagets tryckeri, Helsingfors 1910.
- Martin, Rolandson Anton I Kungl. Vetenskapsakademien publicerade rön: Meteorologiska Observationer, gjorde på en Resa til

Spits-bärigen 1758, Lars Salvius förlag, Stockholm 1758

Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar, Beskrifning på en Procellaria, som finnes vid Norr-polen 1759, Lars Salvius förlag, Stockholm 1759

Bergens och de mindre Fjällens fördelaktighet til Boskaps-Skötsel, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1762, Lars Salvius förlag, Stockholm 1762

Thermometriske Anmärkningar öfver värman i människans kropp, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1764, Lars Salvius förlag, Stockholm 1764.

Physiologiska Rön och anmärkningar, om de i Finland hos almogen brukeliga Badstugors nytta och Skada, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1765, Lars Salvius förlag, Stockholm 1765.

Thermometriske Rön öfver afgörande medels, samt til mat nyttjade Svampars, verkan på Människans kropp i afseende på Värma och Köld, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1766, Lars Salvius förlag, Stockholm 1766.

Rön som bevisa, Sömn Svalkar Människans Kropp, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1768, Lars Salvius förlag, Stockholm 1768

GORDIER, KNUT eller TRÅD MASKAR, Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar 1771, Lars Salvius förlag, Stockholm 1771.

Martin Rolandson Anton

D. D. Buxbaumia, Quam, CONSENS EXPERIENT. FACULT. MEDIC. IN ILLUSTRIA ACADEMIA UPSALIENSIS, Sub Praesidio, VIRI NOBILISSIMI ET EXPERIENTISSIMI, Dn. Doct. CAROLILINNAEI,... Diss. Uppsala 1757.

- 1757, Uppsala universitet.
- Lainema, Matti & Nurminen, Juha *Ultima Thule arktiska upptäcktsfärder*, John Nurminens stiftelse, Helsingfors 2001.
- Lindroth, Sten *Svensk lärdomshistoria Frihetstiden*, Nordstedt, Stockholm 1978.
- Lindroth, Sten *Vetenskapsakademins historia 1739-1818*, utgiven av Kungl. Vetenskapsakademien, Almqvist & Wiksell, Uppsala 1967.
- Nordmark, N. V. E. *Pehr Wilhelm Wargentin Kungl. Vetenskapsakademiens sekreterare och astronom 1749-1783*, Almqvist & Wiksells, Uppsala 1939.
- Nordström, Simon "Anton Rolandson Martin", I: Ymer, utgiven av svenska sällskapet för antropologi och geografi, Stockholm 1882.
- Svanberg, Ingvar *Linnéaner. Carl von Linnés lärjungar i Sverige*. Wahlström & Widstrand, Finland 2006.
- Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias *Tusen år av invandring En svensk kulturhistoria*, Gidlunds förlag, Stockholm 1992.
- Svanberg, Ingvar, Tunón, Håkan, Pettersson, Börge, red. *Människan och Naturen: Etnobiologin i Sverige 1*, AB Wahlström & Widstrand, Stockholm 2001.
- Sörlin, Sverker & Fagerstedt, Otto *Linné och hans apostlar*, Natur och Kultur, Örebro 2004.
- Sörlin, Sverker *Framtidslandet Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, Carlsson Bokförlag, Malmö 1988.
- Wråkberg, Urban *Vetenskapens vikingatåg. Perspektiv på svensk polarforskning 1860-1930*, Institutionen för idé och lärdomshistoria, Uppsala universitet 1995.
- Ährling, Ewald *Festen till Carl von Linnés minne i Uppsala 10 januari, 1878*, Lundequistiska bokhandeln, Uppsala 1878.